

Natuur en landschap op Voorne & Putten in 2018

KNNV afdeling Voorne

Colofon:

Foto voorpagina: Groene Specht, soort van het jaar 2018 (Hans op den Dries).

Brielle, februari 2019.

Met bijdragen van Theo Briggeman, Jan Alewijn Dijkhuizen, Hans op den Dries, Marianne op den Dries, Peter Ganzeboom, Gerrit Hijbeek, Eveline van der Jagt, Jan Kramer, Erik Ketting, Jaap Koekendorp, Wim Prins, Peter Rooij, Eline Vis, Katie van der Wende en Tom van Wanum.

Foto's : Henk de Boer, Theo Briggeman, Hans op den Dries, Jan Alewijn Dijkhuizen, Dick Harms, Jaap Koekendorp, Emily de Mare, Geert van der Veen, Eline Vis en Tom van Wanum.

Eindredactie: Theo Briggeman

© KNNV afdeling Voorne

Inhoud

Voorwoord	4
Natuurstudie	5
Inventarisaties	5
De toename van boomklevers en rosse vleermuizen op Voorne-Putten	6
De raaf verschijnt op Voorne	8
Inventarisatie van de natuurwaarden van de Quackgors	8
Oliezwanen ringen.....	10
De groene specht: soort van het jaar 2018.....	16
Grauwe ganzen met halsbanden en een zender.....	17
De vos op Voorne-Putten	18
De moerasgamander op Voorne	19
Ecologie en verspreiding	20
Trend	20
Beheersmaatregelen voor het herstel van de populatie	21
Vlinder- en libellenonderzoek op de Quackgors	23
Paddenstoelen in Voornes Duin, een droevig jaar	24
Braakballen van de kerkuil pluizen	25
Project Samen voor de Aal: een onderzoek bij de Spuisluis Rozenburg in het seizoen 2018.....	27
De zandhagedis	28
De excursie estafette: een hele dag natuureducatie.	29
Natuurbescherming.....	32
Samenvatting Jaarrapport 2018.....	33
BIJLAGE: Jaarverslagen van de werkgroepen	34
De Vogelwerkgroep.....	34
De Plantenwerkgroep.....	38
De Insectenwerkgroep	39
De zoogdierwerkgroep.....	41

Voorwoord

Voor u ligt het Jaarrapport 2018 van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (KNNV) afdeling Voorne, voorheen nog als “jaarverslag” aangeduid. In dit rapport wordt vooral ingegaan op de ontwikkelingen die zich in 2018 op het gebied van natuur en landschap op Voorne en Putten hebben voorgedaan. De kern van het rapport betreft onderwerpen die de essentie van het werk van onze organisatie aangaat: natuurstudie, natuureducatie en natuurbescherming.

Het jaar 2018 is een jaar geweest dat een bijzonder warme zomer kende, met twee hittegolven en heel veel droogte. Het openen van de Kier in de Haringvlietdam werd er voor uitgesteld, het waterpeil in de rivieren was te laag. Toen de Kier in november toch werd geopend, had dat slechts een symbolische waarde. Toch is onze afdeling gestart met een integraal onderzoek naar de gevolgen van dit Kierbesluit in het natuurgebied de Quackgors bij Hellevoetsluis. In 2018 werd door alle werkgroepen een zogeheten “nulmeting” uitgevoerd. De komende vijf jaar gaan we onderzoeken wat de effecten van met name de (geringe) zoutinstroom in dit gebied zullen zijn. Een mooi voorbeeld van wat tegenwoordig met een duur woord “**citizens science**” wordt genoemd, burgerwetenschap.

Ook in andere natuurgebieden werd weer veel onderzoek gedaan, vaak op verzoek van Natuurmonumenten en het Zuid-Hollands Landschap, maar steeds vaker ook verzoek van landelijke soortorganisaties als SOVON, FLORON, de Vlinderstichting of RAVON. SOVON presenteerde in het najaar de nationale Vogelatlas, het resultaat van drie jaar tellingen, ook door leden van onze vogelwerkgroep. Een huzarenstuk!

Voor de gemeente Hellevoetsluis deden we onderzoek naar de gevolgen van nieuw ingezet bembereiding. De orchideeën groeiden er volop. In totaal hebben de werkgroepen circa 45 onderzoeksprojecten uitgevoerd.

In dit rapport gaan we ook uitgebreid in op een paar andere opmerkelijke ontwikkelingen zoals de gezamenlijke opkomst van de boomklever én de rosse vleermuis op ons eiland, de effecten die de droogte op de paddenstoelen heeft gehad, de komst van de raaf op Voorne, aaltjesonderzoek voor RAVON, de vogelsoorten die het volgens de nationale Vogelatlas op ons eiland heel goed of juist heel slecht hebben gedaan en de situatie op de enige groeiplaats van de moerasgamander van Nederland. Ook besteden we aandacht aan de uitkomsten van het muizen- en insectenonderzoek dat in de Quackgors is gedaan.

Ik wens u veel leesplezier!

Theo Briggeman
voorzitter

Natuurstudie

Inventarisaties

De KNNV afdeling Voorne voert op verzoek van de terrein beherende instanties een groot aantal inventarisaties uit. In goed overleg wordt aan het begin van elk jaar bepaald welke terreinen er zullen worden geïnterviewd. Deze organisaties betrekken de resultaten daarvan bij de wijze waarop zij hun terreinen beheren.

Veel gegevens worden ook verzameld voor landelijke organisaties die de data bijvoorbeeld gebruiken voor de landelijke Broedvogelatlas (2018) of de Atlas van de Nederlandse Zoogdieren (2016). Op verzoek van RAVON zijn we in 2016 begonnen met het glasaaltjesproject, een inventarisatie van glasaaltjes en driedoornige stekelbaarsjes.

Speciale aandacht verdient het feit dat de verschillende werkgroepen een aantal onderzoeken al heel lang uitvoert. Wat te denken bijvoorbeeld van de Westplaattellingen, waar de vogelwerkgroep al 40 jaar tellingen uitvoert, of de transekten in ditzelfde gebied, die al zo'n 20 jaar door de plantenwerkgroep worden uitgevoerd? De januaritelling van vleermuizen in onze bunkers heeft ook alweer zo'n 36 jaar plaatsgevonden en het broedvogelonderzoek in de Beningerslikken wordt alweer 35 jaar gedaan. De jaarlijkse roofvogeltelling in januari werd voor de 21^e keer uitgevoerd. Al deze onderzoeken leveren een schat aan gegevens op, die vaak ook een inzicht geven in de langjarige ontwikkelingen van een gebied of soort. Het typeert tegelijkertijd het enthousiasme van onze leden maar ook hun doorzettingsvermogen dat nodig is om de gegevens te verzamelen.

Het aantal uitgevoerde onderzoeken is elk jaar imponerend. De in de onderstaande tabel opgesomde onderzoeken betreffen onderzoeken met een beperkte reikwijdte van een of twee dagen tot onderzoeken die zeer omvattend zijn. De onder de werkgroepen opgesomde aantallen betreffen alle terreinen die op verzoek van externe organisaties zijn geïnterviewd.

Onderzoeken	2018 realisatie	2017 realisatie
Vogelwerkgroep	10	10
Plantenwerkgroep	13	11
Insectenwerkgroep	10	7
Zoogdierwerkgroep	5	5
Paddenstoelengroep	2	2
Glasaaltjes	1	1
Zandhagedis	1	-
Soort v/h jaar	1	-
Kerkuilenproject	1	1
Ringproject OVM	1	1
CES project	1	1
Paarse Strandloper	1	1
Drieteenstrandloper	1	-

Roofvogeltelling	1	1
Braakballen Pluizen	1	1
Wintertelling vleermuizen	1	1
Slaaplaatsteelling vogels	1	1
Trektelling	1	1
Watervogeltelling	1	1
BMP	1	1
PTT	1	1
Moerasgamander	1	1
Groenknolorchis	1	1
Bermbeheer Hellevoetsluis	1	-
Quackgors	1	-
Totaal	45	40

In de hierna volgende hoofdstukken wordt een aantal onderzoeksprojecten inhoudelijk beschreven en de resultaten ervan nader toegelicht.

De toename van boomklevers en rosse vleermuizen op Voorne-Putten

In 2016 zijn leden en niet-leden verzocht alle waarnemingen over de boomklever te melden. De boomklever werd daarmee de soort van het jaar. Op die manier hebben we geprobeerd een groter publiek te betrekken bij het waarnemen van een gemakkelijke herkenbare vogelsoort en tegelijkertijd een bijdrage te leveren aan het Vogelatlasproject van SOVON. In een uitgebreid artikel in het kwartaalblad *In de Branding* zijn Theo Briggeman en Hans op den Dries ingegaan op de resultaten van dit project (*In de Branding* 2018/1, pag. 6 t/m 11).

Tientallen jaren broedde de boomklever slechts met 1-3 paar in het Mildenburgbos in Oostvoorne. Op Putten broedde geen enkel paar. Vanaf 2010 is het aantal territoria gaan groeien. In 2013 is de werkelijke omslag te zien: 23 territoria. Daarna ging het snel: 34 in 2014, 40-45 in 2015 en 50-55 territoria in 2016. De boomklever broedt in deze periode bijna uitsluitend op Voorne, en dan nog vooral in de binnenduinrand en aanpalende landgoederen. Op Putten zijn er tot nu toe slechts een tweetal territoria vastgesteld. Dat heeft vooral te maken met het ouder worden van de eiken- en beukenbossen op Voorne. Dat brengt een groter wordend aanbod van nestholtes met zich mee en een grotere hoeveelheid voedsel (insecten). Op Putten zijn de bossen nog aanzienlijk jonger hetgeen het kleine aantal territoria mag verklaren. In de wintermaanden worden op het hele eiland boomklevers waargenomen. Ze zijn dan ook in tuinen en parken te zien. Op Goeree-Overflakkee is de soort tot nu toe niet als broedvogel vastgesteld. Op Schouwen en Duiveland zijn de eerste waarnemingen pas in de winter van 2000 gedaan. In 2017 broedde de boomklever hier voor het eerst, in het Slotbos Haamstede.

Het ouder worden van de bossen heeft tot gevolg dat andere holenbroeders ook in aantal zijn toegenomen. In Voornes Duin geldt dat bijvoorbeeld voor de grote bonte specht, boomkruiper en

Boomklever

Foto: Henk de Boer

gekraagde roodstaart.

Rosse Vleermuizen: een zelfde ontwikkeling

Maar niet alleen bij vogels is een dergelijke ontwikkeling te zien. Ook bij rosse vleermuizen is dezelfde groei waar te nemen. Dat blijkt uit onderzoek van onze zoogdierwerkgroep.

De zoogdierwerkgroep is in 2000 opgericht door een kleine groep leden die toen nog weinig van zoogdieren wist. Ze hebben aanvankelijk zo veel mogelijk informatie verzameld, en leerden op die wijze dat een van de grotere vleermuissoorten van Nederland, de rosse vleermuis, ten noorden van de Nieuwe-Waterweg in landgoederen voorkwam. Op Voorne was geen waarneming bekend. De zoogdierwerkgroep werd door de Zoogdierverseniging gevraagd uit te kijken naar deze bomen bewonende soort.

Rosse vleermuizen zijn echte boomgebruikers, ze maken zelf geen holte maar gebruiken bestaande gaten, hopen en scheuren. Het was dan ook niet vreemd dat we vooral in landgoederen naar deze dieren zijn gaan zoeken.

Af en toe kwam er een melding van een overtrekkende rosse vleermuis over Putten, Jan Alewijn Dijkhuizen hoorde er eens een boven Simonshaven. Het is evenwel bekend dat rosse vleermuizen enorme afstanden af kunnen leggen. Een deel van de noordelijke populatie trekt zelfs naar Zwitserland en Frankrijk. Eén waarneming duidt dan ook niet direct op een vast verblijf op het eiland.

De verspreiding op Voorne

Uit de in 2016 verschenen Atlas van de Nederlandse zoogdieren blijkt dat in de periode 1989-2012 de soort dankzij het gebruik van de batdetector op veel plaatsen in Nederland is waargenomen. "Het opvallendst is de blijvende afwezigheid van de soort in het Deltagebied" zo meldt de Atlas nog (pag. 209-210).

In mei 2010 hoorde Jan Alewijn Dijkhuizen evenwel de eerste rosse vleermuis al boven de Tenellaplas (Rockanje). Omdat het toen zo donker was dat hij hem niet kon zien, twijfelde hij aanvankelijk. Enkele weken later hoorde en zag hij er een boven de Winterwei in de duinen van Oostvoorne. Rosse vleermuizen trekken echter ook tussen hun verblijfplaats en foerageergebied meerdere kilometers, dus waar deze vleermuizen precies vandaan kwamen, is niet met zekerheid te zeggen.

In 2011 waren er de eerste aanwijzingen dat er rosse vleermuizen in Mildenburg verbleven. Tijdens vleermuisexcursies werd er af en toe ook een exemplaar boven de vesting van Brielle gehoord. De zoogdierwerkgroep nam ze daar voor het eerst waar.

In de zomer van 2012 werd er door een bewoonster van de Duinoordseweg in Oostvoorne grote vroeg vliegende vleermuizen gezien. Tijdens een avondje posten vlogen er meerdere rosse vleermuizen vanuit het landgoed Mildenburg de wijk in. Waar de meeste vleermuizen pas in de

schemer jagen, gaan rosse vleermuizen namelijk al vroeg op pad, ze jagen op grotere insecten zoals kevers, krekels en (nacht)vinders. Op die manier zijn ze dus met een beetje geluk zonder batdetector te ontdekken. Rosse vleermuizen zijn groot en maken harde geluiden zodat ze ook in open ruimtes, boven bos en boven water jagen. Ze zijn minder afhankelijk van houtrillen, lanen en paden.

In de zomer van 2013 was het dan zo ver: de eerste kolonie op Voorne werd op het landgoed Mildenburg ontdekt. In augustus werden er 25 uitvliegende dieren geteld. Het gaat hierbij om een kraamkolonie van vrouwtjes die in een boomholte hun jongen geboren laten worden en tijdens het jagen achterlaten.

Sinds de ontdekking van de kolonie in 2013 heeft deze groep nog een jaar van dezelfde boom gebruik gemaakt, daarna is hetzelfde gat in gebruik genomen door watervleermuizen. Toch denken we dat het goed gaat met de rosse vleermuizen. Tijdens iedere excursie worden er jagende rosse vleermuizen gespot. Zowel in het Mildenburgbos als de vesting van Brielle zijn ze te horen en te zien. De laatste jaren worden ze ook steeds boven de vesting van Hellevoetsluis gespot.

Van groot belang is dat de eigenaren van bossen oude bomen laten staan. De Lange laan in het Landgoed Mildenburg is daar een goed voorbeeld van. Daar worden diverse hopen gebruikt door groepen watervleermuizen en een enkele rosse vleermuis.

Ook komend jaar wordt weer verder naar deze soort gezocht. Wanneer er tijd voor is, kan wellicht ook Strypemonde bezocht worden. Tijdens eerder onderzoek werden daar geen rosse vleermuizen gevonden, maar nu zou het zo maar kunnen. Er valt nog genoeg te ontdekken.

De raaf verschijnt op Voorne

Vanaf maart 2018 is de raaf tientallen keren in het duingebied van Voorne waargenomen, vooral in de buurt van het Breede Water. Tot nu toe werden er zelden of nooit raven op Voorne gezien. In de periode maart t/m juni 2018 werd er ook een paartje raven op Goeree en Schouwen gespot (Sterna, augustus 2018). De raaf is ook daar een nieuwe soort.

Raven zijn in de jaren zeventig van de vorige eeuw in Nederland uitgezet, nadat ze eerder waren uitgestorven. Ze zijn eerst op de Veluwe gaan broeden, en zijn sindsdien aan een opmars in Nederland bezig. In 2016 broedde er een paartje in Noord-Holland. Dit jaar werd er een paartje in de Kennemerduinen gezien (Het Vogeljaar, 2018.3). In 2013 broedde er een paartje op de Horsten in Wassenaar (Limosa 2013.1). Het is niet ondenkbaar dat de raaf zich nu ook als broedvogel in onze regio gaat vestigen. We volgen de ontwikkelingen op de voet.

Inventarisatie van de natuurwaarden van de Quackgors

Inleiding

Reeds in 2003 besloot de regering bij wijze van proef de Haringvlietsluizen in beperkte mate open te stellen. Na veel uitstel en voorbereidingstijd zijn de Haringvlietsluizen in november 2018 voor het eerst op een kier gezet. Met de gedeeltelijke opening hoopt men op een gedeeltelijk herstel van het brakwaterbiotoop, vermindering van de slibafzetting in het Haringvliet en een verbetering van de waterkwaliteit. Tevens kunnen trekvisseren weer vrij in en uit zwemmen.

De Quackgors

De Quackgors is een natuurgebied op het eiland Voorne-Putten, en grenst aan het Haringvliet. Het is een voormalig getijdengebied en wordt door de Vereniging Natuurmonumenten beheerd. Het ligt ten westen van Hellevoetsluis en wordt door de Heliushaven en de Zuiddijk begrensd. Het is 75 ha groot. Het Quackgors is op 1 november 1971 door de overheid als beschermd natuurmonument aangewezen. Inmiddels is het terrein Natura 2000 gebied geworden. De zee had er tot 1970 vrij spel, daarna werd het Haringvliet door de Haringvlietdam van zee afgesloten.

In het aanwijzingsbesluit tot natuurmonument wordt onder meer vermeld dat het gebied deel uit maakt van de buitendijkse grasgorzen die gelegen zijn langs het Hollands Diep en het Haringvliet. Deze grasgorzen geven (citaat) “een fraai beeld van de levensgemeenschappen die in een estuarien milieu van enige uitgestrektheid met een zwak tot brak tot fluviatiel karakter voorkomen, welke situatie elders in ons land niet wordt aangetroffen”.

Figuur: overzichtskaart van het Quackgors nabij Hellevoetsluis. Rechts op de kaart is de ligging van de permanente quadraten (PQ's) weergegeven die op planten zijn geïnventariseerd.

Volgens dit besluit zijn deze grasgorzen tezamen als waterwildgebied van internationaal belang. “Weliswaar zal door de afsluiting van het Haringvliet het milieu van de grasgorzen tot op zekere hoogte veranderen, maar dat deze niettemin hun vegetatiekundige en ornithologische waarden in hoofdzaak zullen behouden”. De grasgorzen vormen volgens dit besluit het belangrijkste voedselgebied voor de in het Hollandsdiep en Haringvliet in groten getale pleisterende brandganzen, alsmede voor de in grote getalen foeragerende grauwe ganzen, kolganzen, wintertalingen en smienten. Het gebied is een belangrijk broedgebied voor weidevogels. Dat laatste geldt met name voor het westelijk deel van het Quackgors. Het heeft daarnaast specifieke botanische betekenis door het voorkomen van overgangssituaties tussen duinen en zilte graslanden met de daarvoor karakteristieke vegetatie. Bovendien komen de wegdistel en het bilzekruid hier voor, welke plantensoorten in Nederland zeldzaam zijn.

Een deel van het gebied is na aanleg van de Deltawerken blijvend drooggefallen. Een ander deel ligt zo laag dat het bij wisselende rivierwaterstanden tijdelijk overspoelt. Sinds de afsluiting van het

Haringvliet begon een langzame afslag van de oevers van het Quackgors. Om dit afbraakproces te stoppen zijn in 1996 in het Haringvliet stenen dammen aangelegd, die de golven breken. Tussen deze blokkendammen en het gors zijn tegelijkertijd zandplaten opgespoten. Deze zandeilanden zorgen ervoor dat het water tussen de blokkendam en het Quackgors rustig blijft. Nu het besluit is genomen

Muizenonderzoek

Foto: Hans op den Dries

om de Haringvlietsluizen vanaf 2018 op een kier te zetten, zal het gebied weer onder grotere invloed van de getijden komen en mogelijk ook van zout of brak water.

In 2018 heeft het bestuur van de KNNV afdeling Voorne besloten om met alle werkgroepen van de KNNV een gezamenlijk onderzoek naar de effecten van deze kier te gaan doen. In overleg met Natuurmonumenten is besloten om het

onderzoek in het Quackgors te gaan uitvoeren omdat dit gebied dicht bij de Haringvlietsluizen ligt, en de mogelijke effecten hier het grootst zullen zijn. De gezamenlijke werkgroepen hebben inmiddels een zogenaamde “nulmeting” uitgevoerd. In 2018 is het gebied geïnventariseerd op vogels, planten (door middel van permanente quadraten), vlinders, libellen en zoogdieren. Een verslag van deze inventarisatie is verschenen in het eerste nummer van het kwartaalblad “In de Branding”.

Olieszwanen ringen

Op 23 juni 2018 lekte er 220 ton stookolie uit een tanker in de Rotterdamse Petroleumhaven nadat deze tegen een steiger was gebotst. In de daaropvolgende dagen werden er honderden besmeurde vogels, voornamelijk knobbelzwanen, gevangen. Stichting Vogelklas Karel Schot ving de meeste vogels op en zat al snel vol. Rijkswaterstaat richtte bij de Maeslantkering een noodopvang op waar de zwanen konden worden gestabiliseerd, gewassen en aansterken. Organisaties als Sea-Alarm, SON-RESPONS en EUROWA ondersteunden Rijkswaterstaat bij ‘Operatie schone zwaan’. Per dag waren er zo’n 30-40 vrijwilligers actief en ging er 2 liter schoonmaakmiddel per zwaan doorheen. Nadat de zwanen in de buitenbassins hun verenpak weer waterdicht maakten werden ze gecontroleerd door een team van (internationale) dierenartsen en diverse specialisten. Deze experts hebben ervaring met het opvangen en verzorgen van olieslachtoffers en zijn speciaal voor de situatie in Rotterdam opgetrommeld.

Na de medische controle en voor het vrijlaten kreeg iedere zwaan een unieke ring. Vogelringers uit de regio werden gevraagd mee te helpen met deze klus. Zowel Hans op den Dries als Eveline van der Jagt behoorden tot deze ringers. Wat begon als één dag meehelpen, werd voor hen uiteindelijk vijf volle (warme!) dagen zwanen ringen. Gedurende deze dagen werden samen met onder andere Jan Vegelin, Erik Kleyheeg en Mirjam van den Ouden een paar honderd knobbelzwanen geringd. Tijdens het ringen werden er ook diverse (biometrische) gegevens verzameld waaronder leeftijd, geslacht, gewicht, vleugellengte, kop/snavellengte en pootkleur. Samen met Sjoerd Dirksen (foto), de coördinator van het ringwerk, zijn de laatste zwanen geringd en vrijgelaten.

Gezamenlijk hebben alle ringers ruim 500 knobbelzwanen van een ring voorzien. Doordat deze zwanen nu individueel te herkennen zijn, kan er data worden verzameld over onder andere hun verspreiding, overleving en reproductie. Op 23 juli, een maand na de het lekken van de olie, vertrokken de laatste zwanen uit de tijdelijke opvanglocatie bij de Maeslantkering. Door middel van terugmeldingen van de geringde zwanen zal duidelijk worden hoe het na hun vrijlating met de vogels

gaat. Heeft u een knobbelzwaan met een ring gespot? Geef dit ringnummer dan door aan het Vogeltrekstation via www.griel.nl.

De nieuwe vogelatlas van Nederland en de ontwikkelingen op Voorne-Putten

Op 24 november 2018 presenteerde SOVON op een landelijke manifestatie in Apeldoorn de nieuwe Vogelatlas van Nederland. De atlas beslaat er periode 2013-2015. Ruim 2000 vogelaars gingen drie jaar lang op pad over de verspreiding van broed- en wintervogels in kaart te brengen. Veertig jaar veranderingen zijn in de atlas in beeld gebracht. Soortbeschrijvingen belichten de afname of opkomst van 369 regelmatig voorkomende soorten. Vele leden van de vogelwerkgroep van de KNNV Voorne hebben daar ook een substantiële bijdrage aan geleverd door een of meerdere atlasblokken jarenlang te inventariseren. Dat roept natuurlijk de vraag op welke soorten in ons werkgebied zijn toe- of afgenomen. Welke soorten springen daarbij vooral in het oog?

Een van de soorten die in het oog springt, is de **zomertortel** (vroeger nog tortelduif geheten). Deze soort is dramatisch in aantal afgenomen, zowel in Nederland als op Voorne-Putten. In de periode 1974-1982 broedden er alleen al in Voornes Duin en Strypemonde nog 245 paar tortelduiven (Marquenie en Velthuizen, Het Vogeljaar 1984). Uit een inventarisatie in 2015 in Voornes Duin bleek dat deze soort nagenoeg is verdwenen. Alleen in het Quackjeswater/de Pan broedde er toen nog één paar (Hoekstein 2015). Waarschijnlijk is de zomertortel intussen helemaal als broedvogel van Voorne-Putten verdwenen. De duinen van Goeree vormen momenteel nog een van de laatste bolwerken van de zomertortel. Maar ook hier is de tendens onmiskenbaar een dalende: in 1998-2000 broedde er op heel Goeree-Overflakkee 231 paar, in 2013-2015 nog maar 67 paar (van Straalen, 2018). Overigens neemt de soort in heel Europa af. De intensivering van het agrarisch grondgebruik is daaraan debet. Het grootschalige gebruik van herbiciden vormt tevens een oorzaak, alsmede de massale jacht op de jaarlijkse trek van en naar Afrika.

Eenzelfde lot is de **wielewaal** beschoren. Begin jaren tachtig repten Marquenie en Velthuizen voor Voornes Duin en Strypemonde nog van 19 broedparen, waarvan alleen al 6 paar op Strypemonde. In 2015 is de wielewaal volgens de Vogelatlas helemaal van het eiland verdwenen (idem Hoekstein, 2015). Op Strypemonde is in 2017 en 2018 in mei een enkele keer een zingende mannetje en een roepend vrouwtje waargenomen (m.m. Theo Briggeman). Dat zou wellicht nog op een broedpaartje kunnen wijzen, omdat doortrek niet erg aannemelijk lijkt (Vogelatlas p. 390). Op Goeree-Overflakkee verdween de wielewaal eveneens als broedvogel (van Dijk, Vogelatlas, pag. 390-391). De landelijke BMP-trend vertoont een afname met 25% in 1990-2015. De oorzaak van deze afname is niet helemaal duidelijk. Verdroging, herbiciden gebruik en ontbossing in Afrika zouden de oorzaak kunnen vormen (idem, Vogelatlas).

De grote zilverreiger nam explosief toe

Foto: Emily de Mare

De **boomvalk** lijkt op Voorne eveneens af te nemen.

Begin jaren tachtig broedden er nog 3 paar in Voornes Duin/Strypemonde (Marquenie & Velthuizen t.a.p.). In 2003 was dat ook nog het geval. In 2015 was het broeden niet meer met zekerheid vast te stellen (Hoekstein t.a.p.). De Avifauna van Nederland uit 2001 rept nog van een stabiele of zelfs toenemende populatie in de Hollandse

duinstrook. In de huidige Atlasperiode lijkt het aantal in Voornes Duin flink te zijn afgenomen, hooguit zal er rond het Quackjeswater sprake zijn van een paar. Hoogstwaarschijnlijk hangt deze ontwikkeling vooral samen met de komst van de havik, waardoor er veel valken zijn gepredeerd. Ook de afname van boerenzwaluwen en veldleeuweriken, belangrijke voedselbronnen, kan dat hebben veroorzaakt. Verder zijn door de komst van de havik de zwarte kraaien afgenomen en met hen de nesten waarop boomvalken vaak broedden.

Op Putten hebben de afgelopen jaar 2 paar boomvalken gebroed (waarvan één in een hoogspanningsmast). Een paar heeft in Rozenburg gebroed (m.m. P. Ganzenboom). In totaal dus tenminste drie paar, vergelijkbaar met de jaren negentig.

Landelijk wordt gesproken over een neerwaartse trend. Tegelijkertijd wordt gesteld dat de boomvalk een erg heimelijke soort is, die moeilijk is te traceren. De nu genoemde aantallen zijn daarom een tamelijk voorzichtigte inschatting.

Heel slecht liep het ook af met de **tapuit**. Deze soort broedt met name in het duingebied. Tapuiten broeden in konijnenholen. De sterke afname van konijnen, zeg maar gerust het verdwijnen daarvan door verschillende epidemieën, heeft daaraan beslist bijgedragen. Ook de sterke afname van insecten, voedsel dus, is een belangrijke oorzaak van de sterke afname van de tapuitenstand.

De **buizerd** en **havik** daartegen zijn op ons eiland enorm toegenomen. De havik broedde in 2015 alleen al in Voornes Duin met 6 paar. Begin jaren negentig broedde deze fraaie roofvogel nog helemaal niet in dit gebied. Eind jaren negentig broedde er slechts 1 paar op Voorne-Putten (Avifauna van Nederland, 2001).

De buizerd broedde begin jaren tachtig nog maar met enkele paren op het eiland. Inmiddels het is de meest algemene roofvogelsoort. Op het eiland broedden in 2018 15 -20 paar buizerds.

Buizerd

Foto: Geert van der Veen

Opvallende nieuwkomer is de **kleine zilverreiger**. Deze soort broedt pas sinds 1979 in Nederland (Oostvaardersplassen) en daarna vooral in de Delta. Het Quackjeswater werd vanaf 2002 de belangrijkste kolonie in Nederland, van 9 paar naar 75 paar in 2008. Daarna volgden vier koude winters wat in het hele land tot een flinke daling van het aantal broedparen leidde. Na een milde winter in 2014 leidde dat niet tot herstel in het Quackjeswater. Het aantal broedparen daalde van 18 naar slechts 9 paar broedparen in 2015 (Sovonnieuws maart 2016, blz. 3-4).

De **grote zilverreiger** is daarentegen explosief toegenomen, en vooral als wintergast. Naar alle waarschijnlijkheid heeft de soort (nog) niet op Voorne-Putten gebroed,

wellicht dat er sprake is geweest van één paar in het Quackjeswater. In de winter is de grote zilverreiger echter overal op het eiland te zien, en dat geldt eigenlijk voor de gehele Delta. In de Krammer-Volkerak is sprake van een kleine broedkolonie (25 paar). Eén van de jongen uit deze kolonie broedt inmiddels in Finland.

Waar onze vogels vandaan komen, is nog niet met zekerheid vast te stellen, er zijn nog geen ringwaarnemingen op het eiland bekend. Wel werd er een in Frankrijk geringde vogel in september 2017 en september 2018 nabij Stad a/h Haringvliet waargenomen. Vermoedelijk komen er ook veel vogels uit Oost Europa.

Een sterke groei maakte de **boomklever** door. Tientallen jaren kende ons eiland maar 1-3 broedparen in het Mildenburgbos. Vanaf 2010 werd een lichte groei merkbaar, en vanaf 2013 zette de groei door met 23 paar. In 2016 broedde er 50-55 paar op Voorne-Putten. De groei is met name te

danken aan het ouder worden van de eiken- beukenbossen waar de soort vooral in holen broedt. Verwacht mag worden dat deze groei nog verder zal doorzetten.

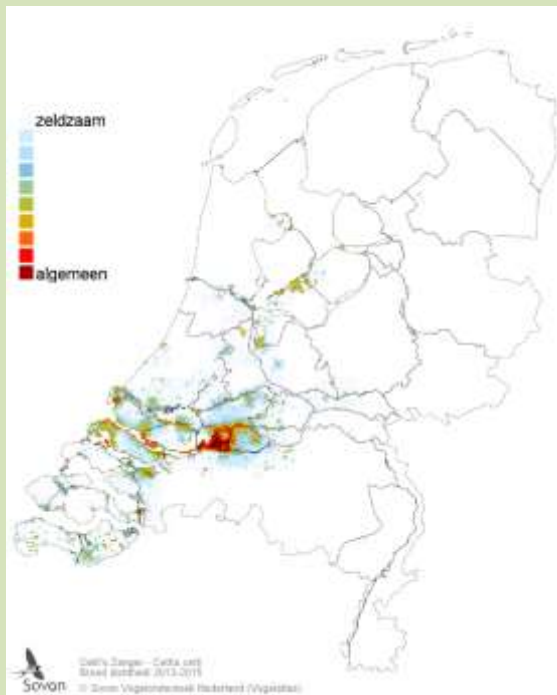
Een van de kroonjuwelen van Voorne-Putten is natuurlijk de **lepelaar**. Het Quackjeswater is de oudste kolonie in zuidwest Nederland. De kolonie ontstond in 1989, met 7 broedparen. De eerste vogels arriveren vaak al eind januari, begin februari. In 2004 was sprake van 232 nesten, waarmee het de grootste kolonie in Nederland was (Poorter, 2018). In 2015 was er sprake van 214 broedterritoria. De vogelatlas spreekt van een stabiel aantal van rond de 200 paar. Nu de vos zich definitief op Voorne en de Maasvlakte heeft gevestigd, is het afwachten wat voor gevolgen dat voor onze broedkolonie zal hebben. De vogels overwinteren in Frankrijk, Spanje, Portugal, Mauritanië en Senegal. De laatste jaren blijven gaan veel vogels niet verder dan zuidelijk Europa. Juveniele vogels willen nog wel eens blijven overwinteren.

Lepelaars op het Quackjeswater.

Foto: Dick Harms

De **Cetti's zanger** vestigde zich al in 1973 als broedvogel in Voornes Duin, dat daarmee een van de eerste gebieden in Nederland was. Na een strenge winter in 1978/1979 verdween de soort evenwel van het toneel. Pas in 2008 vestigde zij zich wederom. Inmiddels is met de name de laatste jaren de soort explosief toegenomen. Na de Biesbosch is ons eiland de plek waar de Cetti's zanger de hoogste aantallen laat zien. Met name in de Beningerslikken is dat het geval, maar bijvoorbeeld ook op het Quackgors, de Kleine Beer, de Westplaat, het Breede Water en het Groene Strand West worden in toenemende mate territoria vastgesteld. In 2018 zijn er op Voorne-Putten minimaal 55 broedterritoria geteld. Zie ook Sovonnieuws december 2018.

Broedichtheid Cetti's Zanger in Nederland periode 2013-2015. Bron: SOVON Vogelatlas.

De **strandplevier** is een bedreigde soort, waarvan er in heel Nederland nog maar 120-160 broeden (Bedreigde vogels in Nederland, 2018). In de jaren zeventig waren er dat nog zo'n 900 paar. De soort broedt op strandvlakten, in primaire duinen en op schelpenrijke delen van kwelders. Door de sterke opkomst van de recreatie zijn bijna alle stranden niet meer geschikt om er te broeden. Begin jaren tachtig broedde er nog 19 paar in het Voornse duin- en kustgebied. Daarna decimeerde het aantal broedsels. Verheugend is daarom dat de strandplevier zich in 2014 met een paar heeft gevestigd in het klimaatbufferproject. In 2015 groeide dat aantal tot 5 paar. In 2018 broedde er 3 paar op de Groene Punt en één paar op de Slikken van Voorne. Een heel kwetsbare positie derhalve. Op Goeree Overflakkee broeden er nog 48 paar, een derde deel van het landelijke aantal dus. Een echte icoonsoort voor dat eiland. Samen met Schouwen gaat het zelfs om 75% van de landelijke broedvogelpopulatie. Onze afdeling gaat tezamen met de zusterorganisaties in de Delta en Vogelbescherming werken aan een actieprogramma om de strandplevier beter te beschermen en streeft naar een uitbreiding van het aantal broedparen.

Het lijkt er verder sterk op **de roek** als broedvogel van ons eiland is verdwenen. Uit tellingen van SOVON bleek in 2016 dat de bekende kolonie bij Geervliet in het voorjaar nog wel werd bezet (134 nesten), maar al snel daarna werd verlaten. Enkele tientallen paren vormden daarna in de omgeving van de Konijnendijk een nieuwe, kleine, broedkolonie. In 2017 is ook deze kolonie zo goed als helemaal verdwenen. Misschien hebben er toen nog een of twee paar een broedpoging gedaan. In Geervliet werd in 2017 wederom niet gebroed. In 2018 werd de roek niet meer als broedvogel op ons eiland vastgesteld.

In 2016 hebben we de milieupolitie nog een onderzoek naar de oorzaak van deze verdwenen kolonie laten doen. Strafbare feiten werden niet vastgesteld.

De roeken nestelden al tientallen jaren in Geervliet, dus het zeer plotselinge verdwijnen van de vogels is erg opmerkelijk. Verstoring van de kolonie met laserstralen valt niet uit te sluiten. Fruittelers

klaagden al langer over schade aan hun gewassen. In landelijk opzicht vertoont de soort al geruime tijd een neerwaartse trend, als gevolg van veranderingen in het voedselaanbod (omzetten grasland in bouwland, verdroging). Na jarenlang procederen door de Milieufederatie en onder meer onze afdeling heeft de Raad van State dit jaar de jacht in grote delen van de provincie Zuid-Holland toegestaan. De rechter vond dat de schade aan landbouwgewassen daartoe voldoende reden vormde. Voor Voorne-Putten vond de Raad van State dat deze schade niet voldoende werd aangetoond. Voor ons eiland werd de jacht daarom niet toegestaan.

Literatuur:

Briggeman, Th.M. (1976), De vogels van Strypemonde in 1976, NJN afdeling Voorne, Brielle 1977.

Hoekstein, M. (2015), Broedvogels van Voornes Duin in 2015. Het Zeeuws Alternatief, Goes.

Kwak, Robert (2018) e.a., Bedreigde vogels in Nederland. Vogels van de Rode lijst in hun leefgebied. KNNV Uitgeverij, Zeist.

Marquenie, J.G.M. en Velthuizen, A.A. (1984). Vogels van de duinen en kust van Voorne. Het Vogeljaar 32, blz. 245-251.

Poorter, E. (2018). Lepelaarsgewoonten. Uitgeverij Op de Wierde. Groningen.

Straalen van, Dirk (2018), Vogelatlas van Nederland, Sterna, Jaargang 63, december 2018, blz. 14-16.

Vogelatlas van Nederland (2018), SOVON Vogelonderzoek Nederland, 640 pagina's.

De groene specht: soort van het jaar 2018

Voor het jaar 2018 heeft onze afdeling gekozen voor de groene specht.

Groene spechten zijn standvogels van open loofbossen, parken en houtsingels. Op Voorne komt hij ook in de duinen voor. Meestal broedt hij in een zelfgehakt hol in een oude loofboom. Zijn voedsel bestaat hoofdzakelijk uit mieren, vooral rode bosmieren. Het voedsel wordt meestal op de grond verzameld. Opvallend kenmerk is zijn lachende roep. In tegenstelling tot andere spechten roffelt de groene specht niet tot nauwelijks (Vogelbescherming.nl).

De groene specht is een forse vogel, die een golvende vlucht heeft. Hij is hoofdzakelijk groen van kleur met een opvallende rode kruin en een zwarte vlek rondom het oog. Mannetjes hebben ook nog een rode vlek onder het oog. Bij vrouwtjes is deze vlek zwart. Ze hebben een forse, grijze, dolksnavel. Jonge vogels zijn flink (groen-grijs) gevlekt, over het hele lichaam.

De groene specht is een echte grondspecht. Hij zit vaak op de bodem of in het gras, op zoek naar mieren. Om mierennesten te bereiken graaft hij soms wel gaten van een halve meter diep. Ook zet hij zijn geheime wapen in: een tong die wel tien centimeter kan worden uitgestoken. Op die manier worden larven en cocons met de kleverige tong uit het nest gelikt (Nature Today 31 mei 2016).

Ze broeden in de periode maart-juni. Ze hebben maar één legsel met zo'n 4-6 eieren. Ze broeden er 14-16 dagen op. De jongen blijven ongeveer 23-27 dagen in het nest. Na het uitvliegen blijft de familie nog 3-7 weken bij elkaar. De groene specht is vaak 's ochtends waar te nemen als hij zijn lachende roep laat horen.

De soort is slecht bestand tegen strenge winters. Hij heeft dan te weinig voedsel. Mede als gevolg van de relatief milde winters van de afgelopen jaren gaat het de laatste jaren beter met de groene specht. SOVON heeft de soort eind 2017 van de rode lijst gehaald.

Op ons eiland is de groene specht een wat onderbelichte soort. Hij staat weinig in de belangstelling. In het westen van het land beperkte hij zich in de jaren tachtig nagenoeg geheel tot het duingebied (Randstad en Broedvogels, 1981). De soort was volgens de toenmalige broedvogelatlas een vrij

schaarse tot talrijke broedvogel. Voor het hele duin- en kustgebied van Voorne spreken Marquenie en Velthuizen voor de periode medio 1970 tot begin jaren tachtig van 38 broedparen (Mededeling 30 van de VWG van de KNNV Voorne). Strypemonde kende in 1976 en 1977 6 territoria (Briggeman, 1976/1977).

Uit tellingen van Natuurmonumenten in een flink deel van Voornes Duin in 2015 bleek dat hier 15 territoria werden vastgesteld. In 2009 ging het hier veel minder goed (6 territoria), terwijl in 2003 er sprake was van 11 territoria. Daar waar sprake is van ouder wordend loofbos, zoals op Strypemonde, het oostelijk deel van het Breede Water en het Quackjeswater, is de toename in 2015 het sterkst geweest. Volgens de voorlopige resultaten van de Vogelatlas 2017 komt de groene specht zowel op Voorne als Putten als broedvogel voor. In de winter is dat ook het geval, maar dan in mindere mate. Precieze aantallen zijn (nog) niet uit deze gegevens te destilleren.

De indruk bestaat dat de soort ook nu nog toeneemt, maar zeker weten doen we dat niet. Eén strenge winter kan dat alweer anders doen zijn. Reden genoeg om de soort eens wat verder te onderzoeken. Breidt de groene specht zich nog steeds uit, gebeurt dat alleen in het duingebied met aanpalende landgoederen of ook elders op het eiland? Zo ja, waar is dat dan het geval, en in welke biotopen? Komt de soort ook in de herfst en in de winter bij ons voor, in dezelfde biotopen? Is er sprake van dispersie? Vragen die we in dit project met behulp van uw waarnemingen hebben willen beantwoorden. Daartoe hebben we een digitaal meldingsformulier ontworpen, dat op de website van onze afdeling was te vinden en daar ingevuld kon worden. Veel leden hebben aan onze oproep gehoor gegeven en hun waarnemingen doorgegeven. Ook via waarneming.nl zijn nog veel waarnemingen te destilleren. In 2019 zal in het tijdschrift "In de Branding" verslag worden gedaan van de uitkomsten van dit onderzoek.

Literatuur

Briggeman, Th.M. (1976;1977), De vogels van Strypemonde in 1976/1977. NJN afdeling Voorne. Brielle.
Hoekstein, M. (2015), Broedvogels van Voornes Duin in 2015. Het Zeeuws Alternatief, Goes.
Nature Today (2016), Groene Specht doet het goed. Vogelbescherming Nederland.
Marquenie, J.G.M. en Velthuizen, A.A. ((1984), Vogels van de duinen en kust van Voorne, Het Vogeljaar 32, blz. 245-251. Vogelbescherming.nl, de groene specht.

Grauwe ganzen met halsbanden en een zender

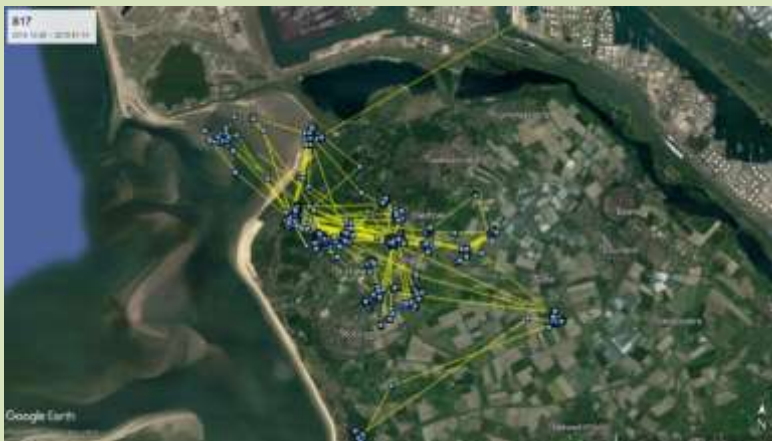
Op 22, 24 en 29 december 2018 werd op de Kreekweiden van het landgoed Strypemonde bij Rockanje een groep van 100 Grauwe Ganzen waargenomen. Daarvan waren maar liefst zeven vogels met een blauwe halsband (codes 4..) en één met een witte GPS zenderhalsband (S17) versierd.

Tijdens de Nieuwjaarsexcursie van de KNNV op 6 januari 2019 werd S17 wederom gespot. Uit de op www.geese.org ingevoerde codes bleek dat vier van

deze "blauwbanders" in oktober 2018 in Zweden waren gezien. De andere vier ganzen zijn nog niet eerder terug gemeld, maar waarschijnlijk ook in Zweden geringd. De ringplek was nog niet ingevoerd. De Zweedse projectleider Niklas Liljebäck leverde desgevraagd de ringgegevens van wit S17: het dier

is op 21 juni 2018 als adult mannetje bij Malmö in Skåne geringd met de witte zenderhalsband. Hij voegde daaraan toe dat de waarneming van grauwe gans wit S17 erg interessant is, omdat veel van de grauwe ganzen van de regio Skåne hun migratiestrategie hebben gewijzigd en nu het gehele jaar in de regio Skåne blijven. Voordien trokken veel grauwe ganzen in de winter naar onder meer Denemarken en Nederland.

De Zweedse onderzoekster Camilla Olsson heeft inmiddels laten weten dat ze extra blij is met terugmeldingen via geese.org van zichtwaarnemingen van de gezenderde grauwe gans met de witte halsband S17. Van de groep van 28 gezenderde grauwe ganzen in Zuid Zweden zijn er maar drie naar Nederland getrokken en een paar naar Denemarken. Sinds medio januari 2019 geeft de zender van S17 nauwelijks meer signalen door. De zender begint te haperen. De vraag rijst daarom of de gans nog wel in de omgeving van Rockanje verbleef (bron: Nieuws van de velden, 21 januari 2019). Zichtmeldingen via geese.org zijn daarom zeer welkom. Camilla Olsson leverde het onderstaande kaartje van de verplaatsingen van S17 zoals die tot nu toe via de GPS-zender voor ons eiland beschikbaar zijn gekomen.

Verplaatsingen grauwe gans S17 op Voorne-Putten tussen 28-10-2018 en 14-01-2019

De vos op Voorne-Putten

De vos heeft de afgelopen jaren vaste grond onder de poten gekregen. Uit het onderzoek in het Quackgors is gebleken dat zich daar een paartje heeft gevestigd. Een dier werd op een nachtcamera vastgelegd. Bij het Quackjeswater wordt al enkele jaren een paartje gemeld. Toen een deel van het Quackjeswater droogviel, was een vos met enige regelmaat op de slikken rond de plas te bewonderen. Bij het Breede Water werd ook al eerder een paartje gespot. Ook van Putten (Bernisse) zijn waarnemingen gedaan. Op de stuifdijk op de Maasvlakte bracht dit jaar een paartje jongen groot, terwijl op de Westplaat met enige regelmaat vossen of prooiresten worden waargenomen. Hoe zich de vossenstand verder ontwikkelt, zal moeten worden afgewacht. Op het eerste gezicht is het dier nog niet in de lepelaarskolonie in het Quackjeswater verschenen.

Vos op drooggevalle oever van het Quackjeswater, 8 oktober 2018.

Foto: Emily de Mare

De moerasgamander op Voorne

Soortbeschrijving

In de Duinen van Voorne komt een zeer zeldzame plant voor de moerasgamander (*Teucrium scordium*). De moerasgamander (*Teucrium scordium*) is een kruipende, overblijvende plant die behoort tot de lipbloemenfamilie (Labiatae). De plant wordt 15-45 cm hoog, heeft een kantige, behaarde stengel en vormt uitlopers. De zittende, zacht behaarde bladeren zijn langwerpig tot lancetvormig met een grof gekarteld-gezaagde rand. De onderste bladeren hebben een afgeronde voet en de bovenste een wigvormig versmalde voet. Stuk gewreven bladeren ruiken naar knoflook. De moerasgamander bloeit van juli tot september met licht paarsrode, 0,7-1 cm lange bloemen, die alleen in de oksels van de bladeren of in armbloemige schijnkransen staan. De kelk is vijftandig. De bovenlip van de bloemkroon is diep ingesneden en de slippen liggen tegen de drieslippige onderlip aan, waardoor het lijkt of de bloemkroon vijfspletig is. De bloem heeft vier meeldraden. De schutbladen zijn meestal langer dan de bloemen. De vrucht is een vierdelige splitvrucht.

Ecologie en verspreiding

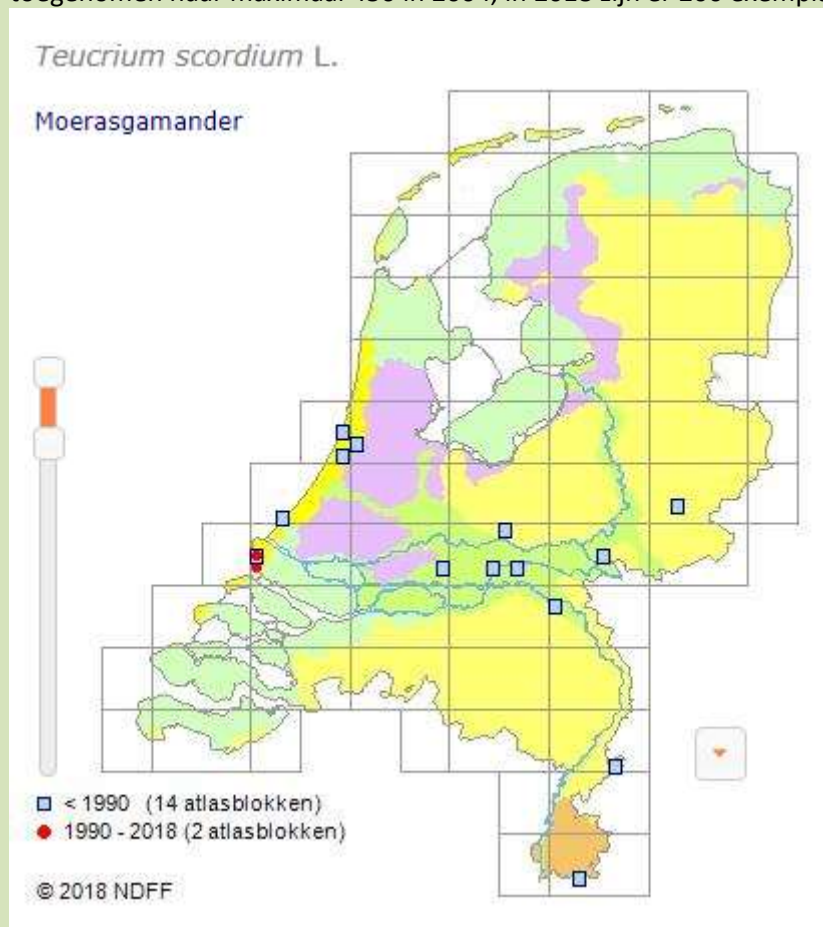
De moerasgamander staat op zonnige, vochtige tot periodiek natte of overstromde, matig voedselrijke, humeuze, zwak zure, maar veelal basische en kalkrijke zand-, klei-, of leemgronden. De licht zouttolerante soort groeide en groeit op open, soms licht beschaduwde plaatsen in de duinen en in moerassige graslanden in het rivierengebied, die 's winters en in het voorjaar onder water staan en zomers droogvallen maar niet te sterk uitdrogen. Vegetatieve vermeerdering door uitlopers is van grote betekenis, in de herfst worden deze uitlopers normaal door slib en/of water bedekt en zo kan de plant maandenlang onder overstromde omstandigheden vegeteren en botten de uitlopers het volgende voorjaar uit. Bij natte zomers neemt het aantal planten toe, maar in droge zomers nemen ze af aangezien uitdroging zeer slecht verdragen wordt. Alleen bij sterke waterstandswisselingen kan zij de concurrentie met andere planten aan.

De moerasgamander kwam vroeger op meerdere plaatsen in Nederland voor maar komt nu alleen nog op Voorne voor.

Trend

Omdat de moerasgamander zo'n zeldzame plant is, is het van belang dat de populatie ontwikkeling van deze soort gemonitord wordt. De plantenwerkgroep telt daarom elk jaar de aantallen en legt de coördinaten van de groeiplaatsen vast.

Voor 1990 kwam de moerasgamander in grote aantallen voor in de gehele Gamandervallei met als grootste aantal 2900 in 1996. Daarna is het aantal plotseling afgenomen naar 35, en wordt de moerasgamander alleen nog maar aangetroffen rond de poel. Hierna is het aantal weer voorzichtig toegenomen naar maximaal 450 in 2004, in 2018 zijn er 200 exemplaren geteld.

In 2010 is er door Plantenwerkgroep lid Hennie van Herk een tweede groeiplaats gevonden in de Gantianenvallei, hier zijn maximaal 429 exemplaren aangetroffen in 2015, in 2018 zijn er hier 234 geteld. De aantallen fluctueren sterk per jaar afhankelijk van de grondwaterstand in winter, voorjaar en zomer.

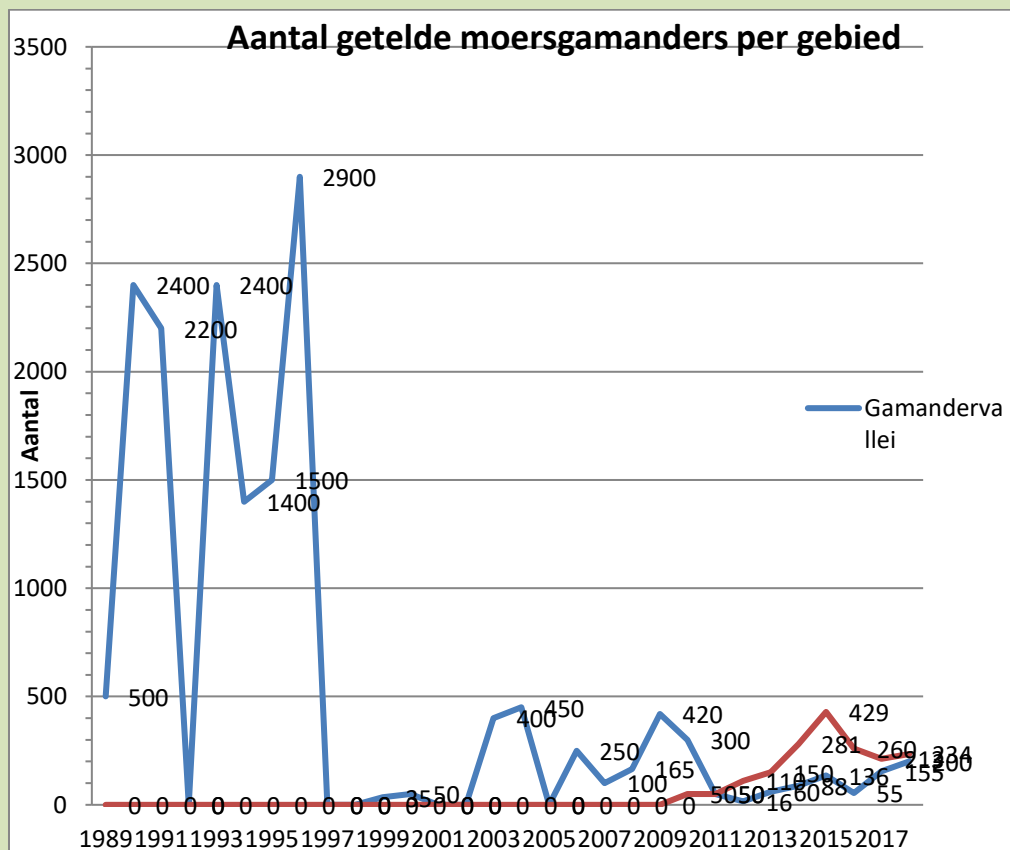
De vraag is, wat de oorzaak is geweest van de sterke achteruitgang van het aantal moerasgamanders?

Komt dit door een verandering in beheer in die periode, of werd dit veroorzaakt door droge jaren in combinatie met het opdrijven van soorten zoals grote kattenstaart en grote wederik, mede veroorzaakt door een verhoogde stikstofdepositie, waardoor de moerasgamander weg geconcurrereerd werd. Momenteel wordt de moerasgamander alleen nog aangetroffen rond de poel in de Gamandervallei. Wellicht heeft het feit dat hier vaak vee komt om te drinken, hier iets mee te maken. De grond wordt opgehouden doordat het vee de vegetatie vertrapt en de grond lokaal opentrap met hun hoeven. De moerasgamanders in de Gantianenvallei zijn daar verschenen nadat het terrein diep geplagd is. Hierdoor is een open groeiplaats gecreëerd, en door het plaggen is het maaiveldniveau verlaagd waardoor het terrein 's winters en in het voorjaar langdurig blank komt te staan.

Beheersmaatregelen voor het herstel van de populatie

Wil de moerasgamander zich kunnen handhaven dan moet aan de volgende voorwaarden worden voldaan.

- Het terrein moet 's winters en in het voorjaar langdurig blank staan en zomers niet te veel uitdrogen.
- De vegetatie moet voldoende open zijn, dus niet te veel concurrentie van andere soorten.

* In de jaren met aantal 0 is er niet geteld.

Aan de grondwaterstand kan niet veel gedaan worden, die is afhankelijk van of het een droog of een nat jaar is.

Aan het feit dat de vegetatie voldoende open moet zijn kan wel wat worden gedaan. We hebben al gezien dat de moerasgamander zich handhaaft rond de poel in de Gamandervallei waar de vegetatie opgehouden wordt door de hoeven van vee dat daar komt drinken. In de Gentianenvallei is de moerasgamander verschenen nadat deze vallei door diep plaggen kaal is gemaakt. Dus het ligt voor de hand om in de Gamandervallei te gaan experimenteren met plaggen op de plekken waar nu geen gamanders voorkomen, maar die wel aansluiten op de plekken waar wel gamanders voorkomen, zodat de geplagde stukken vanuit de bestaande groeiplaatsen opnieuw kunnen worden gekoloniseerd.

Cees Sipkes heeft in het artikel "Moerasgamander op Voorne en het beheer van de groeiplaatsen" (De Levende Natuur 86 / 1985) hier het volgende over gezegd;

OP ÉÉN PLEK OVERTROF DE GROEI ALLE VERWACHTINGEN (FIG. 3); DAAR WAREN IN 1982 ZODEN GESTOKEN, ZODAT EEN VOLKOMEN KALE PLEK VAN OMSTREEKS 1^{M2} ONTSTOND. DEZE PLEK WAS GEHEEL VOLGEGROEID, ZONDER CONCURRENTIE VAN BETEKENIS VAN ANDERE SOORTEN. DE DOOR OBERDORFER ALS BELANGRIJKE FACTOR GENOEMDE VERSTORING WAS DAAR EFFECTIEF GEBLEKEN.

Op plekken waar de moerasgamander nog wel voorkomt, maar weg geconcentreerd dreigt te worden kan door vroeg te maaien met hoog afgestelde messen het tij gekeerd worden. Cees Sipkes zegt hier het volgende over;

BEGIN AUGUSTUS 1984 ZAG IK, DAT ER OP TAL VAN PLEKKEN IN DE VALLEI WEL VEEL GAMANDER GROEIDE, MAAR DAT DE PLANTEN OVERGROEID DREIGDEN TE WORDEN DOOR DE WEDERIK. IK HEB TOEN AANGERADEN DE PLEKKEN MET MOERASGAMANDER VROEGER DAN ANDERS, NU IN AUGUSTUS, TE MAAIEN, MAAR DAN DE MESSENBALK VAN DE MACHINE WAT HOGER DAN NORMAAL AF TE STELLEN, ZODAT DE WEDERIK AFGEMAAID ZOU WORDEN EN DE GAMANDER GESPAARD DIT ADVIES IS OPGEVOLGD EN HET RESULTAAT WAS GOED. DE GAMANDER LAG WEL WAT PLAT, MAAR HERSTELDE ZICH DANK ZIJ HET WARME EN DROGE WEER IN AUGUSTUS; AAN HET EINDE VAN DIE MAAND WAS ER EEN RIJKE BLOEI.

De plantenwerkgroep stelt voor om samen met de beheerder van het Zuid-Hollands Landschap een experiment te starten met het plaggen, zoals boven omschreven.

Bronnen:

- FLORON Verspreidingsatlas
- Wikipedia
- Moerasgamander op Voorne en het beheer van de groeiplaatsen (Cees Sipkes, De Levende Natuur 86 / 1985)
- Waarnemingen aan *Teucrium scordium* L. in het duingebied van Voorne D. van der Laan en W. Smant (Biologisch Station 'Weevers' Duin', Oostvoorne) Gorteria 1985
- Inventarisaties Moersgamander Plantenwerkgroep KNNV afdeling Voorne

Vlinder- en libellenonderzoek op de Quackgors

In het seizoen van 2018 hebben KNNV-leden van de insectenwerkgroep zich onder meer beziggehouden met onderzoek naar het voorkomen van dag- en nachtvlinders en libellen in het natuurgebied de Quackgors.

Het gebied bestaat uit een buitendijks gorzengebied ten westen van Hellevoetsluis met een totale oppervlak van circa 75 ha, inclusief kreken en (schier-)eilanden. Het terrein is niet voor publiek toegankelijk. Het gebied bestaat in grote lijnen uit 2 in elkaar overlopende delen, gescheiden door een met lisdodde begroeide kreek. Deze kreek loopt gedeeltelijk het westelijke deel van het terrein in.

Het westelijke deel bestaat uit een relatief hoog deel dat grenst aan een beginnende duinenrij en een veel groter lagergelegen deel dat bij hoge waterstanden, via de kreek, geheel overstroomt. Een gering gedeelte, grenzend aan de duintjes, ligt iets hoger en overstroomt alleen bij extreem hoge waterstanden in het Haringvliet. De scheiding wordt min of meer gevormd door een strook grond waar, tijdens de aanleg van de Haringvliet dam, tijdelijk een weg was aangelegd voor vervoer van materialen.

In het zomerseizoen wordt het extensief begraasd door een aantal runderen. Er wordt gemaaid, waar dat nodig blijkt. Het oostelijk deel is een smalle strook drassige grond die op een natuurlijke wijze over gaat in het water van de delta, met een paar eilanden voor de 'kust'. Dit deel staat 's winters soms geheel onder water indien het niveau in het Haringvliet 's winters erg stijgt.

Begrazing vindt hier plaats door rijpaarden en is vrij intensief omdat deze dieren zeer mobiel door het terrein bewegen. Aan de noordzijde is het terrein begrensd door een raster met daarachter een doorgaand fietspad, dat op mooie dagen vrij intensief gebruikt wordt.

Bijzonderheden:

Het voorkomen van standvlinders in de laagste delen van het terrein is relatief gering, dat heeft mede te maken met het feit dat overstromend gebied voor vlinders, in pop- of eifase geen overlevingskansen biedt. De standvlinders worden meestal in de randen van het gebied, bij de rasters of op het hoge deel gezien en de trekvlinders worden door het hele terrein gezien. Ook de meeste libellen geven voorkeur aan de randen van het terrein, hier is de meeste luwte te vinden bij struiken of hoog opgaande planten, zoals distels en guldenroede. Dit is bij een eerdere inventarisatie met puntenkaarten zichtbaar gemaakt.

Omdat we in de zelfde samenstelling en op dezelfde wijze het terrein in 2014 ook hebben geïnventariseerd, kunnen we een vergelijking maken. Dit is in een tabel aangegeven, voor zowel dagvlinders als libellen. In deze tabel zijn alleen de maximaal waargenomen aantallen van elke soort op één datum opgenomen.

Libellen	2014	2018	Dagvlinders	2014	2018
Bruine winterjuffer	2	2	Klein koolwitje	9	72
Azuurwaterjuffer	6	50	Klein geaderd witje	7	9
Variabele waterjuffer	13	-	Groot koolwitje	17	2

Lantaartje	113	16	Citroenvlinder	4	5
Vuurjuffer	3	-	Icarus blauwtje	19	87
Glassnijder	-	4	Bruin blauwtje	4	61
Vroege glazenmaker	-	7	Boomblauwtje	1	-
Paardenbijter	8	5	Kleine vuurvinder	10	7
Grote keizerlibel	2	4	Groot dikkopje	-	1
Gewone oeverlibel	1	9	Zwartspruit dikkopje	1	-
Platbuik	5	8	Landkaartje	-	1
Viervlek	-	1	Bruin zandoogje	47	44
Bloedrode heidelibel	8	2	Oranje zandoogje	86	82
Bruinrode heidelibel	6	8	Koelvinkje	3	9
Steenrode heidelibel	16	-	Bont zandoogje	2	2
Zwarte heidelibel	16	-	Kleine vos*	30	4
Gevlekte witsnuitlibel	-	1	Atalanta*	3	8
			Dagpauwoog*	9	5
			Distelvlinder*	6	10
			Oranje luzernevlinder*	3	-
			* <i>trekvlinders</i>		

Opvallende cijfers in bovenstaande tabel:

Ten aanzien van de dagvlinders viel de stijging in de aantallen bij sommige dagvlinders op. Dat komt vooral door het langdurige warme weer in voorjaar en zomer 2018. Deze toename gold vooral bij het *klein koolwitje*, het *icarus blauwtje* en het *bruin blauwtje*. De toename werd hoofdzakelijk door meerdere generaties veroorzaakt. Landelijk werd het groot koolwitje ook in grotere getale gezien, welke uitkomst evenwel niet in het Quackgors was te zien.

Bij libelles zijn opvallend meer *azuurwaterjuffers* geteld, doordat de kreek in het westelijke deel goeddeels was opgedroogd en er veel op en rond een klein wateroppervlakje vertoefden.

De *lantaartjes* verblijven, meer dan andere juffers, ook boven grazige stukken, ook omdat er veel planten verdorden en insecten in aantallen terugliepen, is dit lage aantal misschien te verklaren. De afwezigheid van de zwarte heidelibel is vermoedelijk definitief, omdat de soort landelijk sterk afneemt. Ook de steenrode heidelibel werd niet gezien, maar ook rond de duinpoelen ontbraken ze dit jaar.

Paddenstoelen in Voornes Duin, een droevig jaar...

Begin mei 2018 vond er een excursie plaats van de mycologische vereniging. Deze leverde nog 35 soorten paddenstoelen op. Dat viel mee, gezien de droge periode voorafgaande aan de excursie. Er waren enkele specifieke voorjaarssoorten, zoals de gewone morielje (*Morchella esculenta*), bokaalkluifzwam (*Helvella acetabulum*), vroege franjehoed (*Psathyrella spadiceogrisea*), voorjaarsbreeksteeltje (*Pholiotina aporos*) en de harde voorjaarssatijnzwam (*Entoloma clypeatum*).

Daarna was het droog. Er viel slechts een enkele stevige bui, waarna het wederom droog bleef tot eind oktober. Dat was de periode die voor velen bekend staat als de droge hete zomer van 2018. Hoe was dat voor de paddenstoelen? Die bleven vrijwel uit. Wel waren er nog enkele satijnzwammen te vinden op het vliegveld, meestal kort na een paar flinke buien. De tweekleurige staalsteeltjes (*Entoloma glaucobasis*) deden het zelfs boven verwachting goed met een dertigtal exemplaren. De groensteel satijnzwammen (*Entoloma*) lieten zich zien, maar slechts met enkele exemplaren. En de lilagrijze satijnzwam (*Entoloma mougeotti*) stond er met een twintigtal exemplaren. Ze stonden er echter maar een paar dagen en kwamen niet meer terug.

Eind september en half oktober waren er enkele excursies voor Natuurmonumenten in het bos van Quackjeswater en in het Waterbos. Het aantal soorten paddenstoelen was nog net redelijk te noemen, maar het aantal exemplaren van elke soort was zeer minimaal. In het bijzonder trok de kleine stinkzwam (*Mutinus caninus*) veel belangstelling van de deelnemers.

De KNNV-excursie van eind oktober viel in het water (het regende flink). Na een kurkdroge periode in oktober en een eerste zeer koude nacht voorafgaand aan de excursie waren er dan ook vrijwel geen paddenstoelen. We vonden vooral honingzwammen in grote aantallen. Maar er stond ook een grote stinkzwam (*Phallus impudicus*) en een groep schubbige bundelzwammen (*Pholiota squarosa*).

De late herfst met enkele stevige regenbuien en regendagen bracht wel wat paddenstoelen uit de grond, zowel in het Mildenburgbos, de fraaie fraaisteel mycena's, (*Mycena inclinata*) als in de duinen van Voorne de bruine satijnzwammen (*Entoloma sericeum* var. *cynereoopacum*).

Sinds november lopen we weer elke week, nu met twee nieuwe, enthousiaste, paddenstoelliefhebbers; er is altijd wel wat leuks te vinden en te ontdekken. |

Al met al was 2018 een droevig jaar voor paddenstoelen.

Foto: Geert van der Veen

Braakballen van de kerkuil pluizen

In 2007 kreeg de zoogdierwerkgroep de eerste partij braakballen van kerkuilen van Voorne-Putten in handen. Daarvoor werden er alleen braakballen van ransuilen geplozen die gevonden werden op roestplekken.

De partij braakballen leverde in 2007 138 prooidieren op. Nu, in 2018, werden er van 25 locaties op Voorne-Putten braakballen geraapt en er zijn 3528 prooidieren uit deze ballen geplozen!

Als we dan wat partijen van verschillende locaties naast elkaar zetten, zien we leuke verschillen. Uiteraard zijn er maar een paar locaties waar noordse woelmuizen gevangen worden. We vinden ze vooral in partijen nabij het Groene Strand en de Beningerslikken. Maar ook het verschil in percentage spitsmuizen, woelmuizen en ware muizen kan behoorlijk uiteenlopen.

Hier volgen enkele voorbeelden:

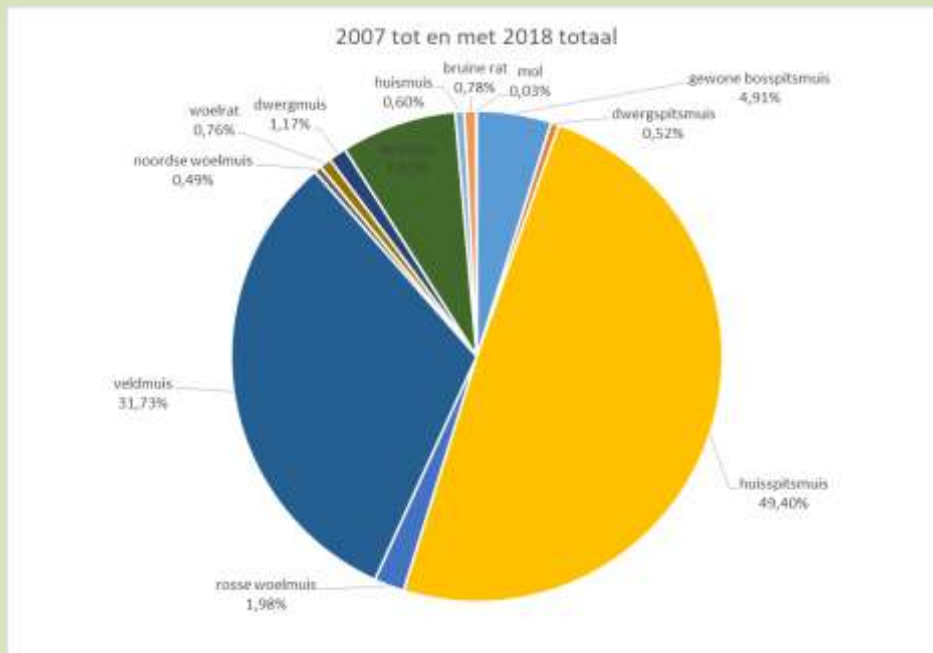
In de duinrand liggen twee kerkuillocaties op een afstand van 420 meter uit elkaar, toch zijn er grote verschillen in percentage prooidieren.

	Duinstraat	Duinen	Voorne-Putten
Bosspitsmuis	7,10%	1,80%	4,90%
Huisspitsmuis	44,90%	47,40%	49,40%
Veldmuis	17,30%	11,70%	31,70%
Rosse woelmuis	3,80%	2,80%	2,90%
Noordse woelmuis	0,70%	0%	0,50%
Bosmuis	20,60%	33,20%	7,60%

Maar bovenstaande tabel blijkt ook nog een momentopname te zijn, kijken we naar 1 locatie gedurende de laatste drie jaar dan zien we ook in de loop van een korte periode al grote verschillen. Wat hierbij vooral opvalt is de enorme daling van veldmuizen en enorme toename van bosmuizen.

Duinen	2016	2017	2018
Bosspitsmuis	3,20%	8,80%	1,80%
Huisspitsmuis	50,30%	33,10%	47,40%
Rosse woelmuis	1,90%	3,40%	2,80%
Veldmuis	23,60%	18%	11,70%
Bosmuis	19,80%	30,50%	33,20%

Tot slot nog een overzicht van alle prooidieren die we afgelopen jaren geplozen hebben:

Project Samen voor de Aal: een onderzoek bij de Spuisluis Rozenburg in het seizoen 2018.

Ieder voorjaar trekken de jonge doorzichtige glasalen vanaf zee onze binnenwateren in, meestal met een piek in april. In juli is het intrekseizoen voor 2018 ten einde.

Uit de metingen blijkt dat langs de Nederlandse kust de aantallen een stuk hoger liggen dan het gemiddelde sinds 2000. Op verzoek van RAVON werd in 2018 bij de Spuisluis in Rozenburg onderzocht hoeveel glasalen daar de rivier optrokken.

In de projecten 'Samen voor de Aal Zuid-Holland' en 'Samen voor de Aal Zeeland' lagen de gemiddelden dit jaar respectievelijk rond de 4 en 2,5 keer hoger dan in 2017.

Voor Nederland kunnen we dit intrekseizoen daarom voor de aal als een lichtpuntje beschouwen. Deze hogere intrek is echter nog altijd in de orde van 5 procent ten opzichte van zo'n 50 jaar geleden.

De Europese aal is internationaal een ernstig bedreigde diersoort. Sinds 2000 schommelt de intrek in de Noordzeeregio rond de 1,5% ten opzichte van de jaren '60 en '70. In 2014 was er een lichte verhoging naar zo'n 4%.

Helaas vielen de aantallen van 2015 tot en met 2017 een stuk lager uit.

Dit voorjaar is langs de Nederlandse kust een flinke verhoging in de aantallen glasalen waargenomen.

Wij hebben dit seizoen gemonitord vanaf 12 februari tot en met 14 juni op de maandag- en donderdagavond iedere avond 30 minuten na zonsondergang.

Uit de landelijke gegevens blijkt dat er op alle plaatsen dit jaar meer intrek van glasaal is geweest, zo ook bij onze stek bij de Spuisluis van Rozenburg.

In het totaal is er door een team van vijf leden uit onze afdeling 32 x gemonitord.

Op 29 februari is er door de slechte weersomstandigheden niet gevist en een tweetal andere dagen kon er door problemen in verband met hoog water en technische problemen bij de Spuisluis niet gevist worden.

De eerste glasaal werd op 4 april door ons team gevangen. Ook in deze maand op 8 april werden de eerste zwartbekgrondels gevangen.

Met het opwarmen van het zeewater werden ook de vangsten groter.

Resultaat dit jaar in de Spuisluis Rozenburg:

Glasaal totaal:	26 stuks in de maand april
Winde totaal:	880 stuks met een piek in de maand juni.
Zwartbekgrondels:	350 stuks.
Driedoornige stekelbaars:	98 stuks.
Blankvoorn:	13 stuks.
Snoekbaars:	100 stuks.

Een bijzondere dag was eigenlijk 20 april toen na 1 trek meer dan 130 zwartbekgrondels werden gevangen dit inspireert en maakt enthousiast.

De zandhagedis

Op verzoek van RAVON werd een jaren gelden geïnventariseerd traject in de Duinen van Oostvoorne (onder meer de Bakenvallei) op het voorkomen van de zandhagedis geïnventariseerd. Het terrein werd zeven keer bezocht. Geen enkele keer werd de hagedissensoort aangetroffen. In de terreinen van Natuurmonumenten werd de afgelopen jaren ook een achteruitgang geconstateerd. Studenten van de UvA hebben in 2018 nader onderzoek gedaan naar de stand van de soort in dit deel van de duinen en de mogelijke oorzaak van de achteruitgang. De zandhagedis werd daar nog wel aangetroffen, het rapport is nog niet gereed.

De excursie estafette: een hele dag natuureducatie.

Na een hele warme en zeer droge zomer wat zaterdag 25 augustus plotseling een regenachtige dag. De buien kwamen af en aan. Daardoor bleef ook de temperatuur laag (11 tot maximaal 15 °C). Gelukkig was er over de hele dag gezien weinig wind en liet ook de zon zich zo nu en dan even zien. Het was inmiddels alweer de achtste keer dat deze excursie-estafette gelopen is.

De estafette begon zelfs zo slecht dat de vogelexcursie voortijdig werd afgebroken. Toch hebben we uiteindelijk weer een fantastische dag beleefd.

Verrassend veel mensen kwamen er op de excursies, waarbij het braakballenpluizen dit keer de meeste mensen trok (±25). Blijkbaar lieten de aanwezigen zich niet tegenhouden door wat de weergoden ons boden. De vlinders-/libellenexcursie werd dit keer minder bezocht, 'slechts' 9 personen hadden tijd vrijgemaakt om het verhaal over deze insecten aan te horen en te genieten van deze vlinder- en libellenpracht.

Al viel de eerste excursie een beetje in het water, toch vulde de dag zich met leuke, leerzame en spannende momenten. Een paar mensen hebben van 's morgens tot 's nachts het evenement bijgewoond! Mede dankzij een grote dosis aan gezelligheid, overheerlijke taart en allerlei ander lekkers was dit absoluut geen straf.

Met de gids op zak

Foto: Theo Briggeman

De excursies werden op een enkele na stuk voor stuk uitermate goed bezocht. Er waren zoals gewoonlijk weer veel leden van de KNNV en enkele leden van het IVN aanwezig.

Over het aantal gasten kunnen we dit jaar gematigd tevreden zijn. Zeker ook als je het wisselvallige weersbeeld daarnaast houdt. Dit aantal varieerde van 0 tot 20, met drie keer 0, twee keer 2, één keer 5, één keer 7, één keer 10 en tot slot één keer 20 gasten.

Over heel de dag gerekend hebben 164 personen de excursie-estafette bezocht, waarvan 46 gasten (inclusief 5 kinderen). Uiteraard zitten bij die 164 mensen dan ook mensen die aan meerdere excursies hebben deelgenomen, zodat het werkelijke aantal personen lager uitkomt.

Zoals gezegd, zal ongetwijfeld het weer een bepalende factor zijn geweest voor de opkomst van het aantal mensen.

Op één excursie na werden ze allemaal rond het Bezoekerscentrum Tenellaplas gelopen.

De vogels werden elders bekeken, namelijk in de Strypse Wetering. De muisvriendelijke muizenvallen waren dit jaar in de Heveringen geplaatst. De planten, paddenstoelen, vlinders en libellen werden gezocht in de duinen achter het Bezoekerscentrum. De waterdiertjes werden uit het water van de Tenellaplas geschept. Voor de vleermuizen zijn we door de Heveringen naar de Spartelvijver

gelopen. Tot slot zijn we voor de nachtvlinders, zoals gebruikelijk, in de nabijheid van het Bezoekerscentrum gebleven.

De resultaten waren wisselend, maar zeker de moeite waard.

Voor de plantenlijst groeide hard. De soortenlijst zou te lang zijn geworden als ik alles genoteerd zou hebben, maar er zijn er natuurlijk altijd wel een paar die je graag wilt noemen. Zo werd de tengere rus en de paddenrus genoemd, voor mij onbekenden, maar voor de plantenkenners zeker niet. Soorten als moerasgamander, rode ogentroost, parnassia en teer guichelheil zijn uiterst mooie plantjes die gemakkelijk over het hoofd worden gezien. Meer opvallend waren heelblaadje, echte wederik, keizerskaars en koninginnekruid en kattenstaart.

Over heel de dag gezien, waren er ondanks de slechte start van de vogelexcursie zelf, waar maar 10 soorten werden waargenomen, toch nog heel wat vogelsoorten gezien (39). De leukste waren eigenlijk wel de sperwer, grote bonte specht, boomkruiper, boomklever, boomleeuwrik, kleine karekiet en raaf. Zeer opvallend was de goudvink, die zich tijdens de late vleermuizenexcursie nog net heel even liet horen. Tot slot kon de groep ook in de late uurtjes nog even van de zang van een bosuil genieten.

Overigens is het verstandig als je met een paraplu het veld in gaat deze in de goede richting te houden. Tijdens de vogelexcursie bleek namelijk dat als je dat niet doet hij gewoon lekker de verkeerde kant opklapt, daar is die plu dus niet voor gemaakt.

De muizenexcursie kende veel minder soorten, maar de aantallen logen er niet om. Van de 60 vallen waren er 42 bezet met 4 verschillende muizensoorten. De soorten die gezien zijn, waren tijdens de eerste ronde: huisspitsmuis (9), bosmuis (25), huismuis (2) en rosse woelmuis (6) en tijdens de tweede ronde: huisspitsmuis (7), rosse woelmuis (10), bosmuis (3) en huismuis (2). Het blijft leuk om deze kleine zoogdiertjes te bewonderen. Ook de aanwezigen genoten zichtbaar van deze diertjes. Jan Alewijn heeft veel verteld over het leven en de bijzonderheden van de muizen. Ook liet hij zien dat de manier van vastpakken een bepaalde behendigheid vereist, mede ook om te voorkomen dat de beestjes onnodig lijden, want ook hier telt dat het welzijn van het diertje voorop staat. Enkele muizen waren zwanger en dat werd duidelijk getoond. De kleur van de vacht gaf vaak een indicatie van de leeftijd. Zo zijn er allerlei wetenswaardigheden gedeeld met de groep.

Op het Bezoekerscentrum hebben een aantal personen ervoor gezorgd dat het in- en uitwandelende publiek mee kon kijken en helpen met braakballen pluizen. Er waren van enkele locaties op Voorne-Putten braakballen verzameld, die in het kader van een onderzoek structureel worden geplozen. De soorten dieren, voornamelijk resten van muizen die in deze braakballen werden aangetroffen werden geïnventariseerd. De gegevens zullen worden verwerkt in een rapport, om zo een beeld te krijgen welke soorten knaagdieren er voorkomen in de betreffende omgeving en wat de betreffende uilen zoal eten. Soorten en aantallen waren: huisspitsmuis 129, huismuis 2, bosmuis 11, dwergmuis 3, veldmuis 83, rosse woelmuis 10, bruine rat 2 en tot slot nog een kikker.

De uilenwerkgroep was ook aangesloten om uitleg te geven over het belangrijke werk dat zij doen om de uilenpopulatie op de eilanden te beschermen en in kaart te brengen.

Helaas waren er erg weinig paddenstoelen. De droogte heeft er wel degelijk voor gezorgd dat de weelderige paddenstoelengroei was uitgebleven. Natuurlijk was deze regenachtige dag wel een

perfecte dag om paddenstoelen te laten groeien, maar zo snel gaat dat natuurlijk nu ook weer niet. Toch zijn er nog enkele leuke soorten waargenomen. Vele ogen zorgden toch nog voor een klein lijstje. 14 soorten heb ik genoteerd, waaronder takruitertje, scherpe kamrussula, glimmerinktzwam, sombere fluweelboleet en waaierbuisjeszwam.

Het weer was ook duidelijk een storende factor voor de vlinders en libellen. Toch kregen we op het laatst op het open veldje langs het betonfietspad nog een paar soorten te zien, zoals dagpauwoog, een spanner, icarusblauwtje, hooibeestje, lieveling en klein koolwitje. Wat de libellen betreft was het echt armoe troef, slechts 1 soort liet zich goed zien en determineren, namelijk de bloedrode heidelibel. Naast deze ietwat teleurstellende soortenlijst, wisten we toch nog enkele andere insecten te scoren, zoals hoornaar, wesp en een kleine sluipwespensoort.

In de middag was er weer speciaal aandacht voor de waterbeestjes. Eigenlijk ben je hier altijd wel verzekerd van leuke waarnemingen, maar ook hier kreeg ik de indruk dat het een beetje tegenviel. Larven van de haft waren veelvuldig aanwezig, maar ook vele roofkevers, bootsmannetjes, schaatsenrijders en enkele juffer- en libellenlarven. Er was ook nog een minder algemene soort gevonden, namelijk de waterschorpioen. Ook de posthoornslakjes zijn veelvuldig aangetroffen.

Tot slot is er in het avondprogramma nog aandacht besteed aan de zeer intrigerende vleermuizen en de zeer grote groep van nachtvlinders.

Agaatvlinder Foto: Hans op den Dries

Beide excursies waren niet soortenrijk, maar bij de vleermuizen is dat eigenlijk niet vreemd. We hebben ongeveer 6 gewone dwergvleermuizen en 2 watervleermuizen gezien en gehoord. Dat horen gebeurde met behulp van een batdetector. Deze zet de sonargeluiden van de vleermuis om naar voor ons hoorbaar geluid.

Voor de nachtvlinderexcursie had het weer ook een grote invloed. Slechts een handjevol insecten bezocht het doek,

waaronder hoornaar, zwart weeskind, buxusmot, huismoedertje, viervlek en de wesp. Tijdens een klein rondje lopen zijn er toch nog een paar nachtvlinders gescoord aan de bomen, zoals de agaatvlinder.

Omdat er zo weinig vloog heeft de betreffende excursieleider besloten rond 24.00 uur de boel op te ruimen, waardoor het excursielicht eerder uitging dan gepland.

Tussen de excursies door zijn er onder genot van koffie en taart veel leuke sociale contacten geweest, hebben we gezellig met een aantal personen een Chinese maaltijd genuttigd en heeft geen stukje taart de dag overleefd.

Uiteindelijk kunnen we toch weer spreken van een geslaagde dag. Leuk publiek, wisselvallig weer en zeer veel natuurschoon.

Overleg met de gemeente Hellevoetsluis

Natuurbescherming

In het kader van het Beleidsplan 2017-2020 is besloten dat de KNNV afdeling Voorne in beperkte mate natuurbeschermingsactiviteiten ontplooit. In Oostvoorne werden handtekeningen opgehaald om bij de gemeente en de provincie te pleiten voor de heropening van het autostrand. Tezamen met Natuurmonumenten, Zuid-Hollands Landschap en de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland is daartegen verzet aangetekend. Het gaat hier immers om een zeer belangrijk natuurgebied, dat de Natura 2000 status kent. Het lijkt erop dat het initiatief inmiddels van de baan is.

Bij de gemeente Hellevoetsluis werd bezwaar aangetekend tegen het bestemmingsplan Duinweg 2-4 waarmee een nieuw recreatieterrein

mogelijk wordt gemaakt. Met dezelfde gemeente zijn afspraken gemaakt om tot een betere overlegsituatie te komen bij de totstandkoming van bestemmingsplannen. Onze afdeling zal daar voortaan in een vroeg stadium bij worden betrokken. Tegelijkertijd wordt geprobeerd de operatie steenbreek bij de bevolking te introduceren en wordt het beleid van de gemeente om bijengemeente te worden, ondersteund.

De plantenwerkgroep inventariseerde twee bermen van de gemeente en adviseerde haar bij de uitvoering van een beter ecologisch beheer. Aan de berm bij de Kanaalweg trof men 500 orchideeën aan, verspreid over vijf soorten.

Wederom werd nauw samengewerkt met de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland in het kader van bescherming van een aantal vogelsoorten zoals roek, smient, knobbelzwaan en verschillende ganzensoorten. Er werden bij de provincie, de rechtbank en de Raad van State bezwaar- en beroepschriften ingediend tegen de ontheffingen van de Flora- en Faunawet (Nb-wet) om deze soorten te mogen bejagen. Voor de smient en roek had dit (vooralsnog) succes. De roekenkolonie in Geervliet verdween intussen zo goed als helemaal, zie ook het interview met Susanne Kuijpers van de Natuur- en Milieufederatie onder de titel: "Roeken in de Rechtszaal" (SOVON nieuws 2018/4, blz. 16-17). Een verklaring voor deze ontwikkeling kan nog niet echt worden gegeven. Verstoring van de kolonie met laserstralen zou een oorzaak kunnen zijn.

Samenvatting Jaarrapport 2018

De KNNV afdeling Voorne heeft dit jaar haar jaarverslag omgevormd tot een rapportage over natuur en landschap op Voorne en Putten.

Meer dan 45 onderzoeksprojecten zijn er in 2018 uitgevoerd. Zij geven inzicht in de ontwikkelingen in natuur en landschap op ons eiland.

Een eigen -vijfjarig -onderzoek werd in samenwerking met Natuurmomenten opgestart in het natuurgebied de Quackgors in Hellevoetsluis. Dit onderzoek richt zich op de effecten van het op een kier zetten van de Haringvlietsluizen, en dan met name van de instroom van het zoute water in het Haringvliet.

Veel onderzoeken werden op verzoek van terrein beherende organisaties en landelijke soortorganisaties uitgevoerd. Speciale aandacht verdient de publicatie van de Broedvogelatlas van SOVON, waarvoor vele leden van de vogelwerkgroep een jarenlange bijdrage hebben geleverd. Uit de verzamelde gegevens blijkt onder meer dat de wielewaal, de zomertortel en de roek volledig als broedvogel van Voorne en Putten zijn verdwenen. Soorten als de boomklever en de Cetti's zanger zijn daarentegen aan een imposante opmars begonnen. In het winterseizoen valt onder meer de explosieve toename van de grote zilverreiger op. Op sommige plaatsen overtreffen zij inmiddels de blauwe reiger in aantal.

Opmerkelijk is dat ook de rosse vleermuis dezelfde ontwikkeling als de boomklever vertoont. Dat hangt voor beide soorten samen met het ouder worden van de eiken- en beukenbossen, waardoor ze beide meer gebruik kunnen maken van holen voor hun nestgelegenheid.

Het lekken van een grote hoeveelheid stookolie in de Rotterdamse Petroleumhaven leidde tot een reddingsactie van 500 knobbelzwanen, die niet alleen werden gereinigd maar tegelijkertijd ook werden geringd.

Aparte aandacht verdienen de twee groeiplaatsen van de moerasgamander in de duinen van Voorne. Zij zijn nog de enige groeiplaatsen in Nederland. Als vanouds deden we onderzoek naar deze gamandersoort, die het steeds moeilijker lijkt te krijgen.

Voor de gemeente Hellevoetsluis werden twee bermen op de voorkomende flora geïnventariseerd. Dit om na te gaan wat de effecten van het gevoerde beheer voor gevolgen heeft gehad. Met deze gemeente werd verder afgesproken dat er naar wordt gestreefd om de KNNV in een vroeg stadium bij bestemmingsplannen te betrekken. Onderzocht wordt of in deze gemeente een vlinderidylle gerealiseerd kan worden. Voorts wordt nagegaan of gezamenlijk tot een vergroening van de particuliere tuinen kan worden gekomen (de zgn. "actie steenbreek").

Samen met de Natuur en Milieufederatie Zuid-Holland werd geprocedeerd tegen de vergunningen die de provincie verleende voor de jacht op verschillende vogelsoorten. Voor de smient leidde dat ertoe dat de verleende ontheffing werd geschorst. De Raad van State bepaalde bij de roek dat op Voorne Putten niet was aangetoond dat er een zodanige landbouwschade bestond, dat jacht gerechtvaardigd was. Bezwaar werd verder gemaakt tegen een burgerinitiatief om het autostrand in Oostvoorne te heropenen. Tegen de komst van een nieuw recreatiepark aan de binnenduintrand in Hellevoetsluis werd een bezwaarschrift ingediend.

De Vogelwerkgroep

Voor de VWG is het weer een druk jaar geweest.

Voor het zevende achtereenvolgende jaar is er een vogelcursus gegeven. Dit jaar hebben we weer gekozen voor een beginnerscursus. Het doel is om volgend jaar te starten met een gevorderdencursus, die vooral op excursies gericht is.

Er waren dit seizoen enkele mager bezochte vergaderingen, ondanks het toch gevarieerde programma.

De nieuw aangesloten leden zijn regelmatig aanwezig geweest en hebben inmiddels ook deelgenomen aan vaste activiteiten.

Veel leden van de VWG zijn actief geweest. Er vonden acht bijeenkomsten plaats in het Bezoekerscentrum Tenellaplas van het Zuid-Hollands landschap. Diverse vogelzaken hebben de revue gepasseerd en in het tweede deel van de avond zijn er sprekers geweest die lezingen gaven over uiteenlopende onderwerpen die meestal vergezeld gingen met interessante en mooie foto's en in juni: "Wandel mee met de VWG", in augustus: "Inventariseerders vertellen over hun telprojecten", in december: "Foto's uit eigen doos".

Er zijn voor Zuid-Hollands Landschap (ZHL) en Natuurmonumenten (NM) weer vele inventarisaties en andere activiteiten uitgevoerd, zoals vuilruimen en excursies.

Naast de meeste VWG-leden zijn er ook veel niet leden bij deze activiteiten betrokken geweest.

Op de eerste zaterdag van het jaar is de 21ste eiland dekkende winterroefvogeltelling gehouden op Voorne Putten. Ook de gegevens van de Hoeksche Waard zijn weer in het totaaloverzicht meegenomen. De coördinatoren van beide projecten hebben het plan om van beide tellingen een gezamenlijk verslag te maken.

Eind februari vond de traditionele vuilruimactie op de Beningerslikken plaats. Vele helpers hebben in deelgebied F en D een grote hoeveelheid vuil geruimd. Henk Walbroek heeft op de Westplaat ook een aantal opruimbeurten gehouden.

De Westplaattelling is wederom succesvol uitgevoerd. Op verschillende teldagen waren er grote hoeveelheden vogels aanwezig. Vooral de maand oktober sprong er uit: 12942 vogels verdeeld over 53 soorten. Die dag zijn er onder andere veel bergeenden, smienten, pijlstaarten, scholeksters, drieteenstrandlopers, wulpen, graspiepers en spreeuwen waargenomen. De echte topper was een steppekiekendief. Ook zijn er toen nog eens 156 zeehonden geteld. Wilt u meer weten, neemt u dan eens contact op met Tom van Wanum.

Hieronder volgen de teldatums met de aantallen vogels:

data	17 mrt	15 apr	12 mei	15 sept	13 okt	17 nov
aantallen	3822	1290	8343	5899	12942	8542
soorten	40	53	50	33	53	47

In de najaars-, winter- en voorjaarsmaanden (september t/m april) is de Wintervogeltelling al dan niet in combinatie met de Ganzen-, Zwanen- en Slaapplaatstelling uitgevoerd. Veel gebieden op Voorne-Putten zijn in dit kader geteld. Hieronder enkele cijfers van die laatste tellingen:

- Slaapplaatstellingen Quackjeswater:

februari: aalscholver 607, grote zilverreiger 55

oktober: aalscholver 1336, grote zilverreiger 16

december: aalscholver 858, grote zilverreiger 48

- Slaapplaats ganzen en zwanen Spuimond West:

brandgans 115, grauwe gans 320, knobbelzwaan 20

- Slaapplaats ganzen Beningerslikken/Haringvliet:

brandgans 3508, grauwe gans 4427, kolgans 257, toendra rietgans 25.

Drieteenstrandlopers

Foto: Theo Briggeman

De woensdagtellers hebben weer heel wat excursies gehouden. Er zijn daarbij zeer veel vogelsoorten waargenomen. Wekelijks gaat een vaste groep mensen er op uit. Ze rijden al vogelend enkele

gebieden af. De soorten worden bijgehouden en in een excelbestand vastgelegd en tegenwoordig ook via de Facebook pagina van de KNNV afd. Voorne doorgegeven. Op deze manier dragen zij hun steentje bij aan gegevens verzamelen en houden zij hun kennis op peil.

De vaste kern van de zeetrekters heeft weer vele uren op de trektelpost aan de Tweede Maasvlakte gezeten. Ook dit jaar was het soms dringen geblazen op de post. Van ver en dichtbij komen er regelmatig vele belangstellenden de zeetrek aanschouwen.

Ook hier zijn weer leuke waarnemingen gedaan. De verschillende weertypes zorgen voor afwisselende resultaten. Alle gegevens worden vermeld op een site, ga naar www.trektellen.nl en zie het resultaat.

Een vijftal leden leverde hun bijdrage aan het aflezen van ringen van wilde ganzen, zoals brandganzen, kolganzen en grauwe ganzen. De verzamelde gegevens werden via www.geese.org aan verschillende internationale onderzoeksprojecten doorgegeven.

Brandgans met kleurringen. In 2008 op de Krammerse Slikken geringd.

Foto: Dick Harms

In het broedseizoen zijn de volgende gebieden op broedvogels geïnventariseerd:

Zuid-Hollands Landschap: Zeewering en Duinen van Oostvoorne (BVK IVa), Vogelvlak (BVK IVb), Groene strand lagune e.o. (BVK XIII), Slikken van Voorne zuid (BVK XVI), Slikken van Voorne noord (BVK XVII),

Natuurmonumenten: Merrevliet, Beningerslikken en Spuimond-West en de Wolvenpolder.

In het kader van het Kierbesluit is voor een nulmeting het Quackgors geïnventariseerd. Er werd een eerste poging gedaan de vogels op de eilandjes te tellen. Peter Vermaas heeft hier de maandelijkse Watervogeltellingen doorlaten lopen in het broedseizoen. Daarbij heeft hij constant alle vogels geteld. Eén en ander is in nauw overleg met Gerwin Geertse (NM) uitgevoerd.

Tot slot is ook de Landtong Rozenburg op broedvogels geïnventariseerd.

Alle tellingen zijn zoveel mogelijk volgens de landelijke SOVON normen uitgevoerd en in het SOVON bestand ingebracht. Van de tellingen zijn verslagen gemaakt (of nog in de maak) en ingeleverd bij de

belanghebbende instanties. Er wordt binnen de KNNV gestreefd naar een zo compleet mogelijk digitaal archief, ook van de oude verslagen, maar daarvoor moet nog veel werk verzet worden.

Er zijn weer relatief veel rietzangers en cetti's zangers in de gebieden geteld. De ijsvogel is sterk in aantal achteruit gegaan, wat natuurlijk direct te maken heeft met de pittige winterperiode.

Door onze afdelingsvoorzitter (Theo Briggeman) werd wederom een soort gelanceerd om deze in kaart te brengen. In 2018 is er gekozen voor de groene specht. Daarvoor is een oproep gedaan aan alle leden om zoveel mogelijk deze soort te noteren in een speciaal aangemaakte link met een kaartje om de locatie aan te geven. Er wordt ook teruggekeken in het verleden middels eigen verslagen, notitieboekjes en Waarneming.nl. Een verslag volgt in de loop van 2019 en zal in het tijdschrift In de Branding worden gepubliceerd.

Peter Ganzeboom is coördinator van de roofvogels van Voorne Putten. Voorlopig is het project beperkt tot het verzamelen van vooral losse waarnemingen. Alleen het voorkomen van de boomvalk is meer in detail in kaart gebracht. Op Putten en in Rozenburg werd een drietal territoria vastgesteld. De valk heeft waarschijnlijk niet meer op Voorne gebroed. Verder onderzoek is echter nodig. Zie ook peterdestadsvogelaar.blogspot.nl.

Theo Briggeman volgde wederom een jaar lang het wel en wee van de paarse strandlopers op de Brouwersdam, een soort die inmiddels op de rode lijst van wintervogels is geplaatst.

De Wetlandwachten hebben de ontwikkelingen in de regio op de voet gevolgd. Hierbij hebben ze hun visie gegeven en zo nodig het bestuur van advies voorzien. Er wordt nog wel gezocht naar één of twee extra wachten, omdat twee van de huidige wachten een stapje terug hebben moeten doen.

Dit jaar is op het Parnassiavlak in het gebied van ZHL 13 keer geringd. Opvallend was de vangst van drie nieuwe soorten, namelijk de baardman (1 man), boerenwaluw (2x) en de rietgors (11 verdeeld over vijf dagen, 1ste dag 7, daarna vier maal 1 exemplaar). Deze vangsten zijn gedeeltelijk te danken aan het rietnet, waar we dit voorjaar mee zijn gestart. Ook werden we dit jaar wederom verrast door de, blijkbaar overal aanwezige, bladkoning (1). Het was geweldig deze soort weer te vangen (derde keer voor Parnassiavlak). Dit jaar waren de cetti's zangers (21) uitermate goed vertegenwoordigd (waarvan 17 nieuw en 4 terugvangst). Daarentegen vielen de ijsvogels (4 waarvan 2 terugvangst) dit jaar dus erg tegen.

Het CES ringproject op de Beerenplaat bij Hekelingen is dit jaar volledig uitgevoerd. Het is onzeker of dit project in 2019 weer gedraaid kan worden.

De uilenprojectgroep heeft zich voor het achtste achtereenvolgende jaar ontfermd over voornamelijk de kerkuilen op Voorne-Putten.

De VWG is vertegenwoordigd geweest bij de vergaderingen van het Zuid-Hollands vogelaarsoverleg. Hier worden allerlei belangrijke zaken en projecten besproken die in de vogelwereld extra aandacht verdienen. Ook Sovon en Vogelbescherming zijn hierbij aanwezig.

Als laatste activiteit van het jaar kan de PTT (Punt Transect Telling) worden genoemd. Deze telling is voor de 40ste keer uitgevoerd en is daarmee het langstlopende telproject van SOVON. Over heel Nederland worden vele trajecten gereden, gefietst of gelopen. Dat geeft een mooi beeld van de

vogelstand in de winter. Het is de bedoeling dat bij elk traject zoveel mogelijk een doorsnee van het landschap bezocht wordt.

De Plantenwerkgroep

Inventarisaties

In 2018 hebben we voor Natuurmonumenten, het Zuid-Hollands Landschap en de gemeente Hellevoetsluis in totaal 30 inventarisaties uitgevoerd.

De volgende gebieden zijn geïnventariseerd:

- De voormalige kippenboerderij op de Heveringen (Oostvoorne)
- De Wolvenpolder in Spijkenisse
- 'De Kleiputten' in de Beningerslikken
- Gemeente Hellevoetsluis: ecologisch beheerde bermen van de N. Mandelalaan
- Gemeente Hellevoetsluis: ecologisch beheerde bermen langs Kanaalweg
- De "Spartelvijver: op de Heveringen
- Poelen De Pan
- Gamandervallei
- Groene strand 'De Lagune'
- PQ's op het Quackgors
- PQ's op de Slikken van Voorne

Daarnaast zijn de aantallen moerasgamanders in de Gamandervallei en de Gentianenvallei als ook de groenknolorchissen op het Parnassiavlak en het Hoekje Jans geteld.

In samenwerking met FLORON hebben we in de vorm van een excursie een 5 x 5 kilometerhok bij Zuidland geïnventariseerd.

Onderzoek Quackgors

De KNNV afdeling Voorne heeft in 2018 besloten een integraal onderzoek te gaan uitvoeren naar de effecten van het Kierbesluit. De Quackgors is daarvoor als onderzoeksgebied uitgekozen. De plantenwerkgroep heeft op de Quackgors in overleg met Natuurmonumenten 6 PQ's (permanente quadraten) uitgezet. In juli zijn de eerste vegetatieopnames als nul- meting uitgevoerd. Het is de bedoeling om de komende periode jaarlijks een vegetatieopname uit te voeren.

Excursies

De plantenwerkgroep heeft in 2018 de volgende excursies verzorgd:

- Eindejaarsplantenjacht tijdens de nieuwjaarswandeling
- Excursie voor de KNNV afdeling Zoetermeer
- Plantenexcursie tijdens de Excursie Estafette

Winterprogramma

Tijdens het winterseizoen organiseert de plantenwerkgroep regelmatig bijeenkomsten in het bezoekerscentrum Tenellapas.

In 2018 zijn 20 bijeenkomsten georganiseerd waar de volgende onderwerpen aanbod kwamen:

- Determineren van bloeiende planten, grassen en varens
- Determineren van takken aan de hand van winterkenmerken
- Determineren van mossen
- Foto's van planten
- Uitleg inventariseren met behulp van digitale hulpmiddelen zoals de apps Nova, ObsMapp en CMSi Obsveg

Aantal deelnemers aan de activiteiten van de plantenwerkgroep.

Het aantal deelnemers aan de activiteiten van de plantenwerkgroep is gestegen. Er heeft zich een aantal nieuwe leden aangemeld. Daarnaast neemt een aantal deelnemers aan de gidsencursus in het kader van hun opleiding deel aan de activiteiten van de plantenwerkgroep.

Digitalisering

Voor Natuurmonumenten zijn in 2018 alle inventarisaties uitgevoerd met de app CMSI mobile. DE PWG heeft voor dit doel een tweede tablet van Natuurmonumenten in bruikleen.

Eind 2018 hebben we tijdens een bijeenkomst in het Bezoekerscentrum uitleg gegeven over het inventariseren met digitale hulpmiddelen.

De Insectenwerkgroep

Aantal actieve leden: +/- 14.

Activiteiten: inventarisaties, monitoring en excursies.

Insecten: dagvlinders, nachtvlinders en libellen.

Monitoring van dagvlinders:

Op Voorne werden 5 vaste routes gelopen, met een maximum van 1 km lengte.

Tijdens zo'n korte wandeling worden alle dagvlinders, die in een bepaalde 'range' vliegen, geteld.

De monitoringsfrequentie is 1 x per week, tussen 1 april en 30 september en altijd bij mooi weer.

Het gaat om de volgende routes:

- Quackjeswater route, vanaf "De Houten Paardjes" rond het Quackjeswater (NM).
- Valleipad route, in het Vogelpoelgebied, vanaf "1^e zanderij" naar de "Schapenwei" (NM).
- Heveringen route, vanaf "Tenellapas" met een lus naar "de Meidoorn" (ZHL).
- Grasweg route, een lus in het natuurterrein a/d "Grasweg" te Hellevoetsluis (ZHL).
- Eksterpad route, begin en einde aan de Zandweg te Oostvoorne (ZHL).
- Idylle route, dit is een rondje op de Idylle aan de Hossenbosdijk te Brielle.

Hierbij is het vermeldenswaardig dat de meeste routes nog steeds bezet zijn door dezelfde, enthousiaste personen, die de route ooit begonnen zijn of alweer een tijd terug hebben overgenomen. Wat wil je ook, het is meestal perfect weer en een uurtje in het groen, heel relaxt!

Resultaten van over het telseizoen van 2018 vallen onder de categorie “gemiddeld” tot “iets slechter” dan het gemiddelde van vorige jaren. Het seizoen begon met twee weken te koel weer en werd gevolgd door een waanzinnig warm en droog voorjaar en een dito zomer met aansluitende septembermaand.

Je zou denken dat het een extreem goed teljaar zou worden, maar de hoge temperaturen en geen regen van betekenis, bleken geen garantie voor hoge aantallen vlinders. In tegendeel, de voedsel verstrekkende nectarplanten en waardplanten kwijnden weg en dat zorgde ervoor dat een aantal soorten het fors lieten afweten. Een waardplant is de plant waar de rups van eet en opgroeit. Vrijwel alle soorten vlogen twee tot drie weken vroeger dan eerdere jaren. Vrijwel alleen de “witjes” deden het echt goed, met meer generaties dan voorgaande jaren....tot wel 4!

De situatie met dagvlinders wordt langzaam slechter in soorten en aantallen. Soorten als *geelspriet dikkopje* en *argusvlinder* ontbreken al jaren op de tellijstjes, ook andere soorten lopen terug. *Groot dikkopje* en *zwartsprietdikkopje* zijn de verliezers in de duingebieden.

Benieuwd hoe de situatie volgend jaar zal zijn. Als gevolg van het verdorren van veel planten hebben de meeste dagvlinders waarschijnlijk een grote dip voor de boeg. Gehoopt mag worden dat de natuur ons volgend seizoen toch weer zal verrassen en veerkrachtig genoeg blijkt te zijn om onze enthousiaste leden toch weer te verwennen met hun massale aanwezigheid we gaan het zien.

Inventarisatie dagvlinders en libellen:

Samen met andere KNVV-werkgroepen is het Quackgors ook op insecten geïnventariseerd. Dit in het kader van het “op een kier zetten” van de Haringvlietsluizen. Daarbij ontstaat er een brak milieu rond en waarschijnlijk ook op het Quackgors. Het terrein loopt elke winter, onder bepaalde omstandigheden, minstens eenmaal voor ca. 70% onder water, grote kans dat de lagere gelegen ruigten ook een ander karakter krijgen. De waterkwaliteit zeer zeker.

Voor deze “insecten nulmeting” is door twee personen het gebied op dagvlinders en libellen onderzocht, waarbij gebleken is dat er relatief weinig soorten en aantallen libellen zijn waargenomen. Voor wat de dagvlinders betreft, houdt het ook niet over. Alleen delen die niet onderlopen, vertonen redelijk wat soorten en aantallen. De verklaring is dat een gebied dat ‘s winters wel onderloopt, voor de gehele metamorfose van vlinders geen overlevingskans biedt. Eieren, rupsen of poppen ‘verdrinken’.

Libellen hebben weinig redenen om massaal aanwezig te zijn, er is nauwelijks water in het terrein en mochten libellen uit de lagune van het aangrenzende Haringvliet opduiken, dan zijn er weinig windluwe plekken waar prooien zich ophouden. Alleen de grotere ware libellen, die zich over grote afstanden kunnen verplaatsen in dit windrijke gebied, redden het hier redelijk. De *grote keizerlibel*, *gewone oeverlibel*, *glassnijder* en *paardenbijter* kunnen zich moeiteloos handhaven.

Maar wat als het water brak wordt? Vermoedelijk zullen we alleen passanten en zwervers gaan zien, want zout is lekker op je eitje, maar niet voor libelleneieren, laat staan voor larven.

Inventarisatie libellen:

Ook dit jaar is weer invulling gegeven aan langlopende inventarisaties bij de grotere poelen in de duinen van Oostvoorne. De grotere poelen worden beurtelings om het jaar op soorten en aantallen

onderzocht. Een andere langlopende poeleninventarisatie bij Natuurmonumenten is, net als vorig jaar, niet meer opnieuw opgepakt.

Opvallend is dat de *vuurlibel* ook dit jaar bij meerdere poelen werd gezien. Dat gold ook de *gevlekte witsnuitlibel*! De laatste is een oprukkende soort, die op de golven van de opwarmende aarde mee surft naar het noorden. Spannend, want ook andere soorten hebben zich inmiddels hier gevestigd, zoals de *zuidelijke heidelibel*, *zwervende heidelibel*, *vroege glazenmaker* (veel) e.a.

Het inventariseren vergt meer tijd dan vlindermonitoring en gebeurt vier tot vijf keer in het zomerseizoen en duurt ruim vier uur of langer. Het uit elkaar halen van door elkaar vliegende soorten is niet makkelijk, maar meer een uitdaging.....en dat vergt tijd.

Er is behoefte aan één of meerdere tellers die het inventariseren op zich willen nemen, want twee jaar terug zijn twee van onze leden hiermee gelijktijdig gestopt en we willen de continuïteit hierin behouden.

Libellen doen het in het algemeen minder slecht dan vele andere insecten, eventuele afname is natuurlijk ook te wijten aan het verdwijnen van ruim 60% van de insectenmassa hun voedsel!

Inventarisatie nachtvlinders:

Op diverse locaties zijn meestal twee tot drie personen avonden en halve nachten bezig geweest nachtvlinders te lokken met “lakens”, “traps” en “smeersels”. De resultaten van deze nachtelijke activiteiten worden bij EIS en de Vlinderstichting gemeld. Meestal worden deze gegevens verwerkt tot verspreidingsatlassen en publicaties. Bijzondere landelijke observaties komen ook in natuurberichten terecht, soms op TV of radio.

Het voert te ver om alle waargenomen soorten hier te melden, maar enige bijzondere waarnemingen willen we u niet onthouden, namelijk:

- * Quackgors: *prachtpurperuiltje* (Eublemma purpurina), *duinworteluil* (Agrotis ripae) en *zandhaverboorder* (Longalatedes elymi).
- * De Pan: *blauw weeskind* (Catocala fraxini), *karmozijnrood weeskind* (Catocala sponsa), *wolfsmelk pijlstaart* (Hyles euphorbiae), *streepblokspanner* (Aplocera plagiata), *cipresdwergspanner* (Eupithecia phoeniciata) en *prachtmot* (Oncocera semirubella) .
- * Waterbos: *gelijnde silene-uil* (Siderides reticulata) en *tandjesuil* (Siderides turbida).
- * Stekelhoek: *rozenspanner* (Earophila badiata) en *diamantborsteltje* (Acleris cristana).
- * Idylle Brielle: *gevlamde uil* (Aclinotia polyodon) en *zwart weeskind* (Mormo maura).
- * Tenellaplas (tijdens de estafette-excursies): *zwart weeskind* (Mormo maura).

Sommige Nederlandse namen zijn zo fascinerend, dat je gelijk ‘googlet’ hoe het bijbehorend vlindertje er uit ziet meestal net zo verrassend als de naam, kunnen we u melden.

Excursies:

Er zijn twee dagvlinderexcursie in de buurt van de Tenellaplas en de Heveringen georganiseerd. Verder is er facilitair medewerking verleend aan een nachtvlinderactiviteit van Natuurmonumenten. In het kader van het “Kierbesluit”, heeft RTV-Rijnmond voor het programma, genaamd “**Stroom**”, opnamen gemaakt bij het Quackgors.

De zoogdierwerkgroep

Ook dit jaar heeft de zoogdierwerkgroep zich enthousiast met vleermuizen, muizen en braakballen beziggehouden.

Helaas hebben we dit najaar plotseling afscheid moeten nemen van een van onze trouwste actieveelingen, Kees Rosmolen. We zullen hem missen.

In samenwerking met de uilenwerkgroepen van Goeree en Voorne zijn weer grote hoeveelheden braakballen geraapt en geplozen. Deels gebeurt dit door leden thuis, maar een groot deel gebeurt in werkgroepverband tijdens de wintermaanden in het bezoekerscentrum Tenellaplas. Zo zijn er duizenden prooidieren gedetermineerd. Met dit onderzoek volgen we de verspreiding van kleine zoogdieren over beide eilanden. De nieuwste ontwikkeling op dit gebied is de vondst van aardmuizen in de buurt van Den Bommel. Jaren geleden hebben we in een partij bij één boerderij ook aardmuizen aangetroffen maar daarna nooit meer. Kennelijk hebben ze toch voet aan de grond gekregen.

Op het gebied van vleermuizen zijn de eerste week van januari de winterslaapplaatsen geteld. Vanwege de verstoringsgevoeligheid wordt deze activiteit door een select groepje tellers uitgevoerd.

In 2018 zijn er diverse vleermuisexcursies gehouden, samen met Fronttaal: de stichting Verdedigingswerken Hellevoetsluis, voor het ZHL en NM en openbaar door de KNNV in de vestingen van Hellevoetsluis en Brielle. Opvallend is dat de rosse vleermuizen tegenwoordig bij elke excursie op Voorne gehoord worden. Wellicht wordt het tijd om ook buiten landgoed Mildenburg gericht naar kraamkolonies te gaan zoeken.

Tijdens de jaarlijkse excursie estafette, en de maanden daarna, heeft de zoogdierwerkgroep muizenonderzoek gedaan met lifetraps op de Heveringen, het Schor van Oostvoorne, in de Wolvenpolder, het Quackgors, de Gamandervallei en het Groene Strand. Deze onderzoeken vinden meestal plaats op verzoek van het ZHL en NM, en af en toe op eigen initiatief. Spectaculair waren de vangsten meestal niet, vooral op het Groene strand leek de droogte van invloed op de vangsten. Positief punt was dat we hier wel een wezeltje vingen. Nadat er een mooi filmpje van is gemaakt, hebben we hem weer losgelaten. Ook in de Wolvenpolder werd weinig gevangen, daar hebben we Natuurmonumenten wat advies over gegeven.

In het kader van het `Kierbesluit` is er een muizenonderzoek uitgevoerd op het Quackgors. Dat bleek een leuk onderzoek en is zeker de moeite van het herhalen waard. Leermoment voor ons was dat ondanks de lage waterstand er toch een behoorlijk getijdeverschil is. Het water kwam bij sommigen boven de rand van de laarzen.....

Leden van de zoogdierwerkgroep hebben samen met de uilenwerkgroep enkele keren bij festiviteiten braakbalpluisactiviteiten begeleid voor kinderen en hun ouders, zoals op de Bos en Burchtfair. Zij zijn ook actief geweest tijdens kindermiddagen in het bezoekerscentrum Tenellaplas. Voor de IVN gidsencursus is een braakbaldeterminatie avond begeleid.

Kerkuil braakballen pluizen op Voorne-Putten

In 2007 kregen we de eerste partij braakballen van kerkuilen van Voorne-Putten in handen. Daarvoor werden er alleen braakballen van ransuilen geplozen die op roestplekken werden gevonden.

De partij braakballen in 2007 leverde 138 prooidieren op. In 2018 werden er op 25 locaties op Voorne-Putten braakballen geraapt en zijn er 3549 prooidieren uit deze ballen geplozen.